3 1761 06585412 7

ЇСКА ГРАМАТИКА

для

ШКІЛ НАРОДНИХ.

Часть II.

До III. читанки для 5. і 6. року науки.

Уложив

Омелян Попович.

Ціна 30 h.

ном ц. к. видавництва шкільних книжок Відень.

BRIEF
PGB
0062491

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

РУСКА ГРАМАТИКА

для

ШКІЛ НАРОДНИХ.

Ruska gramatyka dlia shkil narodnych

Часть II.

До III. читанки для 5. і 6. року науки.

Уложив

Омелян Попович.

Пересмотрене видане тексту з року 1912.

Ціна 80 геллерів.

Накладом ц. к. видавництва шкільних книжок Відень.

1916.

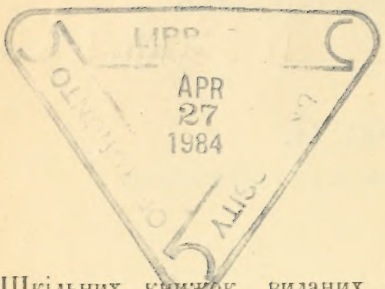

Шкільних книжок, виданих накладом ц. к. видавництва шкільних книжок, не вільно продавати по цінах висших над ті, котрі на заголовнім листї означені.

Усї права застережені.

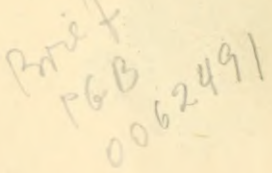

Часть I.

Наука о звуках, наголосі і словотвореню.

1. А. Реченє, слова, склади, звуки і букви.

§ 1. Приклади. **Кож-дий по-ча-ток тяж-кий.**

Наука до повторення. ***Гадки*** *наші виражаємо* ***реченями.*** *Речення складають ся із* ***слів,*** *слова із* ***складів,*** *а склади із* ***звуків.*** *Звуки вимавляємо і чуємо. Знаки звуків називають ся* ***букви.*** *Букви пишемо, бачимо і читаємо. Всї букви разом зовемо* ***азбукою.*** *Руска азбука має отсї 32 букви: а, б, в, г, ґ, д, е, є, ж, з, и й, і, ї, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, я. Крім того є ще й знак змягченя* ***ъ.*** *Руска азбука велика має отсї 32 букви:* ***А, Б, В, Г, Ґ, Д, Е, Є, Ж, З, И, Й, І, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я.***

Звуки ***а, я, е, є, і, ї, о, йо, у, ю, и*** *називаємо* ***голосозвуками,*** *а звуки* ***б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ шелестозвуками.***

Слова дїлимо на склади. Слово може мати один або більше складів. Склад може мати один або більше звуків.

Задача. Розложіть реченє: „З Богом начинаймо дїло!“ *а)* на слова, *б)* слова на склади, *в)* склади

на букви, *г)* означіть верх кождої букви знаком **г.** або **ш.**, чи она є знаком голосозвука чи шелестозвука!

§ 2. Приклади: я = йа, є = йе, ї = йі, ю = йу, щ = шч.

Наука. Букви я, є, ї, ю, щ означають по два звуки.

Задача. Перепишіть слова: ягода, вербє, їж, вюн, дощ — і підчеркніть в них букви, що означають по два звуки.

§ 3. Приклади: га**дь**, гру**зь**, мі**ль**, пе**нь**, ві**сь**, га**ть**, шве**ць**; бу**дз**, **дж**ур, **дзь**обати.

Наука. Є й такі звуки, що кождий з них виражаємо аж двома буквами, а один навіть трома буквами.

Задача. Підчеркніть в слїдуючих словах **по дві букви**, що виражають лиш один звук: мазь, кінь, мідь, міль, конець, гусь, ґудз, ходжу.

Б. Голосозвуки.

§ 4. Приклади. *а)* **А**нтін, **Е**вропа, **І**ван, **О**сип, **У**ляна, **И**гнат;

б) **Я**ків, **Є**ва, **Ї**вга, **Й**осиф, **Ю**рій.

*Наука. Голосозвуки **а, е, і, о, у, и** називають ся **тверді**, а звуки **я, є, ї, йо, ю** мягкі.*

Задача. Напишіть по 5 слів із кождим *а)* твердим, *б)* мягким голосозвуком!

§ 5. Приклади: по**л**а, по**л**я; бі**л**е, бі**л**є; ні**с**, ні**с**; ту**р**ма, т**ю**рма.

*Наука. Шелестозвуки н, т, д, с, ц, з, л, вимавляємо перед твердими голосозвуками **твердо**, а перед мягкими **мягко**.*

Задача. Випишіть із 1. уступу читанки слова, в котрих звуки н, т, д, с, ц, з, л вимавляють ся *а)* мягко, *б)* твердо.

В. Переміна голосозвуків.

§ 6. Приклади. Дитина бавить ся образом, возиком, забавкою, фуркалом, — перстенем, кулею, нагаєм (не перстеньом, кульою, нагайом).

Наука. По мягких шелестозвуках переходить о на е або е.

Задача. Відповідайте на питанє: чим бавлять ся дїти? іменниками: горох, фасоля, кінь, песик, коза, ягнятко, кошик, вода, паличя, прутє, ножик, диня, малай.

§ 7. Приклади: стіл, сто-ли; лїд, ле-ди; віл, во-ли, мід, ме-ду; не-су, я нїс; ве-зу, я віз; о-тець, віт-ця.

Наука: Склад, що кінчить ся шелестозвуком, називає ся ***замкнений*** *(н. пр. віз), а склад, що кінчить ся голосозвуком, називає ся* ***отворений*** *(н. пр. во-зи),*

Голосозвук ***о*** *замінює ся в замкненім складї на* ***і*** *або* ***ві.*** *Голосозвук* ***е*** *замінює ся в замкненім складї на* ***і,*** *а по* ***н, т, д, с, ц, з, л*** *на* ***ї.***

Ся переміна голосозвуків називає ся ***перезвук.***

В отворенім складї переходить ***і*** *та* ***ї*** *на* ***о*** *або* ***е.*** *Однак часто остає* ***о*** *та* ***е*** *також в замкненім. а так само* ***і*** *та* ***ї*** *в отворенім складї без зміни.*

Задача. *а)* Перетворіть слїдуючі замкнені склади на отворені і назначіть в них перезвук: рід, рік, брід, сніп, гріб, чіп; вівця; піч, кужіль мід, лїд!

б) Перемінїть отсї отворені склади на замкнені і означіть перезвук: но-га, по-ле; о-тець, о-рел; не-су, пе-чі, ве-зу, ве-ли.

§ 8. Приклади. **В**стаю, миюсь, **у**бираю ся, молюсь, снїдаю, **й**ду до школи і **в**чу ся там.

Наука. На початку слова та по голосозвуках переходить **у** *часто на* **в** *подібне до* **у**, *а* **і** *на* **й**.

Звуки **ай, ей, ий, їй, ой, уй**; — **ав, ев, ив, ов, ув** *називають ся* **двозвуки**.

Задача. Випишіть із 104. уступу читанки слова, в котрих є 1.) звук **в** та **й**, що повстали із **у** та **і**; 2.) двозвуки!

Г. Поділ шелестозвуків.

§ 9. Приклади. Вимавляйте всї шелестозвуки та уважайте, які прилади мови при вимові кождого з них головно вживаємо.

Наука. Шелестозвуки **п, б, ф, в, м** *вимавляємо головно* **губами** *й зовемо їх проте* **губними**.

Шелестозвуки **н, т, д, с, ц, з, дз** *вимавляємо головно за помочию* **зубів** *і зовемо їх проте* **зубними**, *а звуки* **с, ц, з, дз** *ще й* **сичачими**.

Шелестозвуки **г, ґ, х, к** *вимавляємо при помочи* **гортанки** *й називаємо проте* **гортанними**.

Шелестозвуки **ж, ч, ш, щ, дж** *шипять і зовуть ся проте* **шипячі**.

Шелестозвуки **р** *та* **л** *вимавляємо* **плавно** *неначе голосозвуки й називаємо проте* **плавними**.

Шелестозвук **й** *зовем* **піднебінним**, *а губне* **м** *та зубне* **н** *ще й* **носовими**.

Задача. *а)* Напишіть із памяти цїлу азбуку й означіть, який голосозвук чи шелестозвук кождий звук є. (Н. пр. а = г. тв. [голосозвук твердий], б = ш. губ. — і т. д.);

б) Виписуйте з 1. уступу читанки поодинокі букви зарядом і зазначіть по кождій, чи она означає твердий чи мягкий звук. (Н. пр. а = г. тв.)

Ґ. Мягчене шелестозвуків.

§ 10. Приклади: пан**я** = пан**ьа**, прут**є** = прут**ье**, д**їд** = д**ьід**, коц**юба** = коц**ьуба**, с**їно** = с**ьіно**, галуз**є** = галуз**ье**, **л**ампа = **ль**ампа, **дзюб** = **дзь**уб.

*Наука. Мягкі голосозвуки **я, є, ї, ю** мягчать попередні шелестозвуки **н, т, д, с, ц, з, л**.*

Задача. Випишіть із 2. уст. чит. всї слова, в котрих є шелестозвуки н, т, д, с, ц, з, л змягчені голосозвуками: я, є, ї, ю!

§ 11. Приклади: бю = б**йу**, вє = в**йе**, мясо = м**йа**со, пє = п**йе**, ряд = р**йа**д.

*Наука. Голосозвуки **я, є, ї, ю** не мягчать шелестозвуків **б, в, м, п, р**.*

Задача. Випишіть із 2. уст. чит. слова, де по б, в, м, п, р стоїть я, є, ї, або ю!

§ 12. Приклади. *а)* При дзвонї вужиско. В лїтї тепло. В городї зелено. В лїсї дерева. На луцї цьвіти. В лузї пташки. На столї скатерть.

б) В торбі хлїб. На голові волос. Живемо в домі. В снопі стебла. В мурі цегла. В шафі одїж.

*Наука. Коли по змягчених шелестозвуках **н, т, д, с, ц, з, л** пишемо **ї**, тодї по незмягчених **б, в, м, п, р, ф** пишемо **і**.*

Задача. Випишіть із 3. уст. чит. слова, в котрих є *а)* звук **ї**, *б)* звук **і**!

§ 13. Приклади. Бог лиш тому помагає, хто о Бозї памятає. Бо**же**, помагай! Чолові**к** не ангел; не

говори проте, чоловіче, о жаднім чоловіцї нїчого злого! — Порох шкодить очам, не бавте ся проте в поросї!

Наука. Гортанні голосозвуки переходять перед **е, і, ї** *часом на шипячі та сичачі.*

Задача. *а)* Доповнїть речене: „Говоримо о . . . . .“ словами: „рік, бік, миска, ложка, нитка; ріг, стіг, нога, слуга, котюга; горох, порох, шкорух“ і підчеркнїть в них зміну гортанних!

б) Напишіть, як кличемо: Бога, друга, чоловіка, небогу — і підчеркнїть зміну гортанних!

§ 14. Приклади. Порох порошить очи. Все від Бога, все Боже. Що до чоловіка належить, то чоловіче. Луска лущить ся. Риба в лусцї

Наука. ***Х*** *мягчить ся на* ***сь*** *або на* ***ш,*** ***г*** *на* ***зь*** *або на* ***ж,*** ***к*** *на* ***ць*** *або на* ***ч,*** ***ск*** *на* ***сць*** *або на* ***щ.***

Задача. З котрих гортанних шелестозвуків повстали шипячі та сичачі в слїдуючих словах: ворожий, горошок, річний, в рїцї, в орісї, в розї, в мисцї, лїщина.

§ 15. Приклади: куля, кулї; пання, панї; ялиця, ялицї; рожа, рожі; туча, тучі; суша, суші; гуща, гущі; саджа, саджі.

Наука. Шелестозвуки ***ж, ч, ш, щ, дж*** *повстали зі* ***змягченя*** *инших шелестозвуків, тому називаємо їх* ***змягчені.*** *Они не можуть дальше мягчити ся, тому пишемо по них* ***і,*** *а не* ***ї.*** *Так само не можуть по них стояти мягкі голосозвуки* ***я, е, йо, ю.***

Задача. Напишіть у множинї іменники: колач, книш, вуж, дощ, вежа, круча, душа, теща — і підчеркнїть кінцевий голосозвук!

§ 16. Приклади. В письменній мові не кажемо платю а плачу́, не хрестю а хрещу, не сидю а сиджу, не просю а прошу, не возю а вожу, не сїкти а сїчи, не бігти а бічи.

Наука. Зубний шелестозвук т може змягчити ся на ч, д на дж, с на ш, з на ж, ст на щ, кт і гт на ч.

Задача. Скажіть слїдуючими дїєсловами, що робить кождий з вас тепер: платити, мастити, сидїти, голосити, мазати, хотїти, писати. Підчеркніть в кождім слові змягчений шелестозвук а верх него напишіть той, з котрого він повстав.

§ 17. Приклади. Шукай прав-ди, стережи ся крив-ди! Бог завсїди і всюди був, є і буде. — Усе марне, бо все минає ся.

Наука. Коли звук в стоїть в тім самім складї по голосозвуку, то творить з ним двозвук.

На початку складу читаємо в як у, ба й пишемо замість него у.

Задача. Випишіть із 176. уст. чит. слова 1.) в котрих в творить двозвук. 2.) в котрих в на початку складу зближає ся до у, 3.) в котрих замість в написано у і підчеркніть у всїх тих словах букви в та у!

§ 18. Приклади. Чоловік буваλий бував богато по сьвітї. Лист зівяλий; він зівяв від холоду.

Наука. Л зміняє ся на в, коли творить з попереднім голосозвуком склад: вимавляємо тодї такий звук також як двозвук.

Задача. Напишіть, що ви всї і кождий з вас робили сегодня в школї та підчеркніть в тих

дієсловах знаки тих звуків, що змінили ся один на другий; н. пр. ми молили ся, я молив ся і т. д.

§ 19. Приклади: *а)* ми вез-ли, я віз: ми нес-ли, я ніс; ми греб-ли, я гріб; ми скріп-ли, я скріп; ми мок-ли, я мок; ми мог-ли, я міг: ми тер-ли, я тер; але взнес-лий і т. п.

б) я не краду, ми не крали, він крав; мету, мели, мів.

Наука. а) *По* **б, п, к, з, с, г** *і по* **р** *випадає* **л** *на кінци складу без слїду, але з'являє ся знов, коли по нїм слїдує склад дальший.*

б) *Звук* **д** *та* **т** *випадають перед* **л,** *а* **л** *творить з попереднім голосозвуком двозвук* **ів, їв** *і т. п.*

Задача. Скажіть слїдуючими дієсловами, що ви всї **робили** і що кождий з вас **робив**: трясти, застрягнути, лїзти, терти, сперти, стерти, дерти; сяду, кладу, плету, везу. Підчеркніть у виробі букву **л**!

2. На́голос.

§ 20. Приклади. *а)* кінь, ко́-нї: віл во-ли́; ка́ч-ка, кач-ки́; гу-ся́, гу́-ся-та; *б)* пла-чу́, пла́-чу; го-ро́д, го́-род (мі́сто); *в)* ме-не́, до ме́-не.

Наука. а) *Певний склад слів більшескладових вимавляємо з більшим* ***притиском.*** *Сей притиск називає ся* ***на́голос.***

б) *Декотрі слова ріжнять ся тілько на́голосом.*

в) *Деякі слова зміняють в полученю з иньшими свій на́голос.*

Задача. Напишіть з памяти стих, який знаєте, і назначіть в кождім слові наголос, та поправте его потім після книжки!

3. Корінь, на́ростки, при́ставки, пень і оки́нчення слів.

§ 21. Приклади: **да**-ти, **да**-р, **да**-ча, **да**-нь, **да**-нє, **да**-нина, **да**-ток, **да**-тель, **да**-рунок, **да**-рмо, **да**-ремно; — до-**да**-ти, ви-**да**-ти, роз-**да**-ти, по-**да**-ти, про-**да**-ти, від-**да**-ти, за-**да**-ти, пере-**да**-ти, у-**да**-ти, по-**да**-рунок; — **да**-рмоїд, **да**-рмовис.

Наука. Всї слова сих прикладів мають спільну часть ***да;*** *ся спільна часть називає ся* ***корінь.***

Додатки, ***приставлені*** *до кореня спереду, зовуть ся* ***при́ставки.***

Додатки, що ***наросли*** *на кінци кореня, зовуть ся* ***наростки.***

Задача. Винайдїть корінь слїдуючих слів: стати, став, стайня, стан; — бити, бич, убивати, розбишака; — пасти, пасу, пастух, пастівник, пасовиско, пастир; — родити, народ, уродини, родичі, родина; — білий, білє, білок, більмо.

§ 22. Приклади: **да**-р, **дар**-и, **дар**-ом, **дар**-ма, **дар**-ую.

Наука. Часто лучать ся наростки тїсно з корінем слова. Такий з наростком тїсно получений корінь зове ся ***пень*** *слова.*

Задача. Віддїлїть в слїдуючих словах пнї від наростків і приставок: давець, дода́ванє, про́від, проводир, прародич, родина, злість, злоба, веселий, веселість, курятко, курка, деревце, деревище, бабка, бабин, голосний, голосистий, ковалїв, ковалиха, замах, махнути, вистрїл, стрїлити, хвальба, хвалити, хвалько, наслухати, слухняний, послух, пороздаровувати, попереносити.

§ 23. Приклади: **да-ти**; **да-ю**, **да-єш**, **да-є**, **да-ємо**, **да-єте**, **да-ють**, **да-в**, **да-ла**, **да-ло**, **да-ли**; —

дарунок, дарунк-**у**, дарунк-**ови**, дарунк-**ом**, дарунк-**и**, дарунк-**ів**, дарунк-**ам**, дарунк-**ами**, дарунк-**ах**.

Наука. Наростки, що служать лише до твореня ***відмін того самого слова,*** *називають ся* ***окінченями*** *або й* ***закінченями.***

Задача. Перепишіть 75. уст. чит. і підчеркнїть змінні окінченя поодиноких слів!

4. Зложені слова.

§ 24. Приклади: лист**о**-па́д, вод**о**-па́д, лист**о**-но́ш, міх**о**-но́ш, пі́внічн**о**-схі́дна А́встр**о**-Уго́рщина.

Наука. Із одних слів складаємо нові ***зложені.*** *Перше із зложених слів кінчить ся звичайно на* ***о.*** *Деякі зложені слова, особливо довші і чужі, роздїляємо роздїлкою (-).*

Задача. *а)* Зложіть із слїдуючих слів нові, сказавши, який є той, що має: білі боки, білий вус, біле лице, чорний вус, довгий ніс, довгі руки, довгі ноги, красні пера, чорне око; — як називаємо: спад води, ловця риби, творця чуда; — як того, що дїє зле, пє кров, їсть людий, водить дїда, носить воду, лупить гроші.

б) Випишіть із 3. части 177. уст. чит. зложені слова і розложіть їх на складові части!

Часть II.

Части мови відмінні.

1. Части мови.

§ 25. Приклади. Тепер у нас усюди є школи народні. Ох, коби то в них було лише багато дїточок, та коби они всї вчили ся пильно; тодї жилось би нашому рускому народови лекше і лїпше.

Наука. Наша мова складає ся із слів. Отже слова є ***части мови.*** *Розріжняємо девять частий мови рускої а то:*

1. ***іменники,*** *є то* ***імена*** *предметів (осіб, зьвірят і річий неживих), н. пр. школи, дїточки, нарід і т. п.;*
2. ***прикметники,*** *що означають* ***прикмети*** *осіб, зьвірят і річий, н. пр. народні (школи), руский (нарід);*
3. ***числівники,*** *що означають* ***число*** *осіб, зьвірят або річий н. пр. багато (дїточок) і т. п.:*
4. ***заіменники,*** *що ставимо* ***замість іменників,*** *н. пр. них (замість: школах), они (замість: дїти) і т. п.:*
5. ***дїеслова,*** *що означають* ***дїйство,*** *н. пр. вчили ся, жилось і т. п.;*
6. ***приіменники,*** *що стоять* ***при іменах*** *і виражають відношенє одних слів до других, н. пр. у (нас), в (них) і т. п.:*

7. ***прислівники,*** *що означають* ***місце, час або спосіб*** *дїйства чи прикмет, н. пр. тепер (є), усюди (є), пильно (вчили ся), лекше (жилось би) і т. п.:*

8. ***злучники,*** *що* ***злучують*** *слова або речення, н. пр.* ***(лекше) і (лїпше), та коби,*** *і т. п.:*

9. ***оклики,*** *що виражають чувство н. пр. ох! і т. п.*

Задача. Означіть, яка часть мови є кожде слово в повисших прикладах.

2. А. Іменники.

§ 26. *Наука до повторення. Іменники є імена предметів (осіб, звірят і річий неживих).*

Задача. Випишіть із 3. уступу читанки іменники!

§ 27. Приклади: господар, кінь: — жито, стодола, плуг.

Наука. Імена сотворінь ***живих*** *зовуть ся іменники* ***животні,*** *а імена річий* ***неживих неживотні.***

Задача. Випишіть із попередної задачі (§ 26.) іменники *а)* животні, *б)* неживотні!

§ 28. Приклади: громада, череда, лїс.

Наука. Іменники, що означають ***збір*** *осіб, звірят або річий, називають ся* ***збірні.***

Задача. Напишіть іменники, що означають збір (багато) жовнярів, людий, коний, коров, овець, пчіл, книжок, дерев, корчів!

§ 29. Приклади. Хата, голос, амоніяк, мід, воздух: — пильність, лїнивство, добрість, злість.

Наука. Імена предметів, що їх можемо розпізнати ***змислами*** *(очима, слухом, нюхом, смаком і дотиком), зовуть ся іменники* ***змислові;*** *імена-ж предметів таких, що їх можемо тілько* ***подумати,*** *се іменники* ***подумані.***

Задача. Випишіть із 2. уст. чит. всї іменники й означіть буквами (з.) або (п.), чи они змислові чи подумані!

§ 30. Приклади. Юрій Федькович, Буковина, Карпати, Топорівці, Чернівці, Прут, Русини.

Наука. Імена хрестні і прізвища поодиноких осіб, та імена країв, гір, сїл, міст, вод та народів і т. п. поодиноких річий зовуть ся імена **власні.**

В іменах власних пишемо все велику букву початкову.

Задача. *а)* Випишіть імена власні з 159. уст. чит.

б) Напишіть імена хрестні і прізвища свої та ваших товаришів шкільних!

в) Напишіть по 5 імен сїл, міст, країв, гір, потоків, рік і народів!

§ 31. Приклади. Вифлеєм, Давид, Мойсей, Соломон, Атени, Рим, Колюмб, Бордо, Париж, Льондон, Ґете, Шіллер, Собеский, Радецкий, Азия, Арабія, Італія, Каін, Сіон.

Наука. Чужі імена власні пишемо так, як їх вимавляти належить.

Задача. Випишіть чужі (не-рускі) імена власні із 177. уст. чит.

Б. Творенє іменників.

§ 32. Приклади. *а)* 1. дар, 2. крило, 3. дань, 4. датель, 5. битва, 6. тупіт, 7. сїмя;

б) 1. вербє, 2. качур, 3. проводир, 4. милостиня, 5. веселість, 6. лицарство, 7. гуся, 8. дїдич, 9. полевий, 10. вітчим, 11. возик, 12. гадюка, 13. деревище, 14. деревиско, 15. бідняга, 16. Михась, 17. Петрусь, Гануся;

в) 1. почтар, 2. брехня, 3. опікун, 4. просьба.

Наука. Іменники творимо:

а) *із пнїв дїєсловних наростками: 1.* **-р,** *2.* **-ло,** *3.* **-нь,** *4.* **-тель,** *5.* **-тва,** *6.* **-ім,** *7.* **-мя;**

б) *із пнїв іменних наростками: 1.* **-е,** *2.* **-ур,** *3.* **-ир,** *4.* **-иня,** *5.* **-ість,** *6.* **-ство,** *7.* **-я,** *8.* **-ич,** *9.* **-евий,** *10.* **-им,** *11.* **-ик,** *12.* **-юка,** *13.* **-ище,** *14.* **-иско,** *15.* **-яга,** *16.* **-сь,** *17.* **-усь** *або* **-уся.**

в) *із одних і других пнїв наростками: 1.* **-ар,** *2.* **-ня,** *3.* **-ун,** *4.* **-ба.**

Задача. Утворіть відповідними наростками сеї науки іменники із слів:

а) 1. дати, пити; 2. крити, білити, мазати; 3. дати, пристати; 4. дати, учити; 5. бити, молити; 6. тупати, шепнути; 7. сїяти, знати;

б) 1. верба, волос; 2. кача; 3. провід; 4. милість; 5. веселий, високий, злий; 6. лицар, товариш, калїка; 7. гуси, козел; 8. дїд, рід, пан; 9. поле; 10. отець; 11. віз, стіл; 12. гад, камінь; 13. і 14. дерево, багно; 15. бідний; 16. Михайло, Іван; 17. Петро, баба;

в) 1. почта, писати; 2. брехати, двоє; 3. опіка, свистати; 4. просити, злий, друг, грозити.

В. Рід іменників.

§ 33. Приклади: той муж, та жінка, то вікно.

Наука до повторення. Іменники можуть бути роду мужеского, женьского або середнього. Рід іменників пізнаємо в однині по словах: той, та, то.

Задача. Випишіть із 54. уст. чит. іменники і поставте перед кождий слово: той, та або то, а по кождім означіть в скобках рід буквами (м.), (ж.) або (с.)!

§ 34. Приклади: дзюб, ніс, палець, нагай.

Наука. Рід іменників пізнаємо по части і по окінченю. Іменники роду мужеского кінчать ся звичайно на шелестозвуки.

Є однак і іменники женьского роду, що кінчать ся на шелестозвуки, н. пр. кров, ніч, миш, сіль і т. п.

Задача. Випишіть із 50. уст. чит. іменники, що кінчать ся на шелестозвуки і означіть в скобках їх рід!

§ 35. Приклади: хата, хаща, куля, диня.

Наука. Іменники женьского роду кінчать ся звичайно на **-а** *або* **-я.**

Є однак іменники і мужеского роду, а то імена мущин, тай середнього, а то найбільше імена здрібнїлі, що кінчать ся на **-а** *або* **-я;** *н. пр.* **мущина,** *тесля (м), — кача, гуся (с).*

Задача. Випишіть із 53. уст. чит. іменники, що кінчать ся на = а та = я, й означіть їх рід!

§ 36. Приклади: око, лице, житє.

Наука. Іменники роду середнього кінчать ся звичайно на **-о, -е,** *або* **-є.**

Є однак і мужескі іменники, а то імена мущин, що кінчать ся на **-о;** *н. пр.* **тато, вуйко.**

Задача. Випишіть із 52. уст. чит. іменники, що кінчать ся на -о, -е і -є, та означіть їх рід!

Г. Відміна іменників.

§ 37. *Наука до повторення. Іменники мають два числа: однину і множину. Іменник стоїть в однині, коли означає лиш* **один** *предмет (одну особу, звірину або річ),* **а** *в множині, коли означає* **много** *пред-*

метів (багато осіб, звірят або річий). Рід іменників пізнаємо в однині. Кожде число має 7 відмінків. За поодинокими відмінками питаємо (1. хто, що? 2. кого, чого? 3. кому, чому? 4. кого, що? 5. як кличемо? 6. ким, чим? 7. о кім, о чім?). Зміна закінчень іменників у відмінках однини і множини зове ся відміна іменників.

§ 38. **I. відміна (мужеска).**

1. взорець I. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина		
1.	хто? що?	а) лис	б) клу́б	в) чолові́к
2.	кого? чого?	ли́с-**а**		
3.	кому? чому?	ли́с-**ови**		
4.	кого? що?	ли́с-**а**.	клу́б,	чолові́к-**а**
5.	як кличемо?	ли́с-**е**!		чолові́**ч-е**!
6.	ким? чим?	ли́с-**ом**		
7.	о кім? о чім?	ли́с-**ї**.	клу́б-**і**,	чолові́**ц-ї**

Відмінок	Множина
1.	а) ли́с-**и**, б) клу́б-**и**, чолові́к-**и**
2.	ли́с-**ів**
3.	ли́с-**ам**
4.	ли́с-**и**. чолові́к-**ів**
5.	ли́с-**и**!
6.	ли́с-**ами**
7	ли́с-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся звичайно іменники мужескі, що кінчать ся на шелестозвуки тверді.

Задача. Відміняйте після сего взірця іменники: *а)* ангел, дрозд, воїн, брат, кос; *б)* луб, остров, череп; *в)* пророк, крук!

§ 39. Приклади: сто-ла́, стіл; о́-си, вісь; ме́-ду, мід; ле́-ду, лїд.

Наука. Склади, що кінчать ся голосозвуком, зовуть ся ***отворені,*** *а склади, що кінчать ся шелестозвуком,* ***замкнені.***

Звук ***і, ві,*** *та* ***ї,*** *що є в замкненім складї, переходить в отворенім на* ***о*** *та* ***е,*** *а часом буває на відворот. Сю переміну звуків називаємо* ***перезвук.***

Задача. Напишіть іменники: мід, рід, вік, віз, брід, під, ґніт, гріб, біб, лїд, ніс, ослін, чобіт в множинї!

§ 40. Приклади. 1. в. рід, 2. в. рода і роду; але 1 в. досьвід, 2. в. досьвіду.

Наука. В 2. відм. одн. мають деякі іменники побіч закінченя ***а*** *також закінченє* ***у*** *(н. пр. рід, рода і роду) або тілько* ***у*** *(н. пр. досьвід, досьвіду).*

Задача. Напишіть в 2. відм. одн. іменники: блуд, лист, сьвіт, обід, повіт, цьвіт, гнів, нарід, обліг, міст, вітер, гріб, гріх, стіл, луг, голод, жарт, мороз, верх!

§ 41. Приклади. 1. в. вугол, 2. в. вугла, 3. в. вуглови, 6. в. вуглом, 7. в. вуглї;

1. в. пес, 2. в. пса, 3. в. псови, 4. в. пса, 6. в. псом, 7. в. псї;

1. в. лев, 2. в. льва, 3. в. львови, 4. в. льва, 5. в. льве, 6. в. львом, 7. в. льві.

Наука. Декотрі іменники викидають в 2. і в дальших відм. ***о*** *та* ***е*** *перед закінченєм: по випавшім* ***е*** *мягчить ся* ***л*** *на* ***ль.***

Задача. Відміняйте іменники: сон, котел, лев, осел, орел, майстер.

§ 42. Приклади. 1. в. лис, 2. в. ли́са, 4. в. ли́са; — 1. в. **клуб**, 2. в. клу́ба, 4. в. **клуб**.

Наука. 4 відм. одн. іменників животних рівний 2., а неживотних 1.

Задача. Відповідайте на питанє: кого або що ви видїли? іменниками задач §§. 38.—41. і означіть в скобках, котрому відмінкови рівний 4. відмінок кождого з тих іменників!

§ 43. Приклади. 1. в. лоша́к, 5. в. лоша́ку, 7. в. на лошаку́.

1. в. у́ченик, 5. в. у́ченику! 7. в. на у́ченику.
1. в. язи́чок, 5. в. язи́чку! 7. в. на язи́чку.

Наука. Іменники на ак, ик, та ок мають в 5. і 7. відм. одн. звичайно закінченє у.

Задача. Поставте в 5. і 7. відм. одн. іменники: коник, кошик, ножик, столик, ученик, жайворонок, сьвідок, язичок, листочок, гусак, дивак, рибак, лошак, сїрак!

§ 44. Приклади. 1. в. мн. чоловіки, 2. в. чоловіків, 4. в. чоловіків;

1. в. мн. ли́си, 2. в. ли́сів, 4. в. ли́си;
1. в. мн. клу́би, 2. в. клу́бів, 4. в. клу́би.

Наука. 4. відм. множини іменників особових рівний 2., імен звірят рівний звичайно 1., а імен річий завсїди 1 мн.

Задача. Поставте іменники задачі §. 42. в 4. відмінок мн. й означіть в скобках, котрому відмінкови кождий із них рівний!

45. Приклади. Однина: 1. в. ба́тько, 2. в. ба́тька, 3. в. ба́тькови, 4. в. ба́тька, 5. в. ба́тьку! 6. в. ба́тьком, 7. в. о ба́тьку;

Множина: 1. в. батьки́, 2. в. батьків, 3. в. батька́м, 4. в. батьків, 5. в. батьки́! 6. в. батька́ми, 7. в. о батька́х.

Наука. Іменники мужеского роду на **о** *відміняють ся після 1. взірця.*

Задача. Відміняйте іменники: Данило, Петро, тато, міняйло, бурмило!

§ 46. 2. взорець І. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина		
1.	хто? що?	а) учи́тель,	б) добро́дїй,	в) това́риш
2.	кого? чого?	учи́тел-**я**		това́риш-**а**
3.	кому? чому?	учи́тел-**еви**.	добро́дї-**еви**.	това́риш-**ови**
4.	кого? що?	учи́тел-**я**,		това́риш-**а**
5.	як кличемо?	учи́тел-**ю**!		това́риш-**у**!
6.	ким? чим?	учи́тел-**ем**.	добро́дї-**ем**.	това́риш-**ом**
7.	о кім? о чім?	учи́тел-**ю** (-ї),		това́риш-**у**(-і)

Відмінок	Множина		
1.	а) учител-**ї́**,	б) добро́дї-**ї**,	в) товариш-**і́**
2.	учител-**їв**,		товариш-**ів**
3.	учител-**ям**		товариш-**ам**
4.	учител-**їв**		товариш-**ів**
5.	учител-**ї́**!		товариш-**і́**!
6.	учител-**ями**		товариш-**ами**
7.	учител-**ях**		товариш-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся звичайно іменники мужеского роду, що кінчать ся 1.) на **ъ** *і багато на* **р**, *2.) на* **й** *і 3.) на шелестозвук шипячий.*

Задача. Відміняйте після дотичного прикладу сего (2.) взірця іменники: 1. о́лень, мі́сяць, приятель;

2. соловій, Ю́рій, нага́й; 3. ніж, а́ркуш, ро́дич, хрущ!

§ 47. Приклади. Множина: 1. в. косарі́, 2. в. косарі́в, 4. в. косарі́в, 5. в. косарі́!

Наука. Іменники на **р** *мають в закінченях 1., 2., 4. і 5. відмінку множини* **і** *а не* **ї**.

Задача. Відміняйте після взірця „учитель“ іменники: коса́р, лїка́р, сїдля́р, школя́р, калама́р, міху́р, кушнї́р, монасти́р!

§ 48. Приклади. 1. в. край, 2. в. кра**я́** або кра**ю́**; 1. в. тяга́р, 2. в. тягара́ або тягару́.

Наука. В 2. відм. одн. мають деякі іменники сего взірця побіч закінченя на **я (а)** *також закінченє на* **ю (у)**.

Задача. Поставте в 2. відм. одн. іменники: крохма́ль, клей, май, олї́й, звича́й, урожа́й, лі**й**, покі́**й**, кукі́ль, хміль, де́г(о)ть, та́н(е)ць, ка́ш(е)ль, пе́р(е)ць, гай, гній, ог(о́)нь, рай, край; — дощ, борщ, плач, тяга́р!

§ 49. Приклади. 1. в. хло́пець, 5. в. хло́п**че**!

Наука. В 5. відм. одн. мають деякі іменники закінченє **-че**.

Задача. Поставте в 5. відм. одн. іменники: хло́пець, чужине́ць, краве́ць, купе́ць, молоде́ць, чер(н)е́ць, оте́ць, народолю́бець, Украї́нець, Нї́мець!

§ 50. Приклади. 1. в. одн. гість, 2. в. мн. го́ст**ий**;
1. „ „ чо́біт, 2. „ „ чобі́т;
1. „ „ селяни́**н**, 2. „ „ селя́н.

Наука. В другім відм. мн. мають деякі іменники 1.) замість ***-їв*** *закінченє* ***-ий****. 2.) иньші остають без закінченя, а 3.) іменники з наростком* ***-ин*** *відкидають і те закінченє.*

Задача. Поставте в 2. відм. мн. іменники: 1.) гість, гріш, кінь; 2.) чóбіт, лóкот(ь); 3.) селяни́н, христія**нин**, міща**нин**!

§ 51. Прикладн. *а)* 1. в. Петру́**нько**, 2. в. Петру́**ня**, 3. в. Петру́**неви**, 4. в. Петру́**ня**, 5. в. Петру́**ню**, 6. в. Петру́**нем**, 7. в. о Петру́**ню**.

б) 1. в. хлопчи́ще, 2. в. хлопчи́ща, 3. в. хлопчи́**щеви**, 4. в. хлопчи́ща, 5. в. хлопчи́ще, 6. в. хлопчи́**щем**, 7. в. хлопчи́**щу**.

Наука. Іменники муж. роду на ***-ько*** *відміняють ся після 2. взірця як іменник „учитель“, а іменники муж. роду на* ***-е*** *як іменник, „товариш“.*

Задача. Відміняйте іменники: *а)* Павлу́**нько**, не́**нько**; *б)* хлопчи́ще, сироти́ще!

Увага до І. відміни.

§ 52. Прикладн. 1. в. Христо́**с**, 2. в. Христа́, 3. в. Христо́ви, 4. в. Христа́, 5. в. Хри́сте! 6. в. Христо́м, 7. в. о Христі́.

Наука. Деякі іменники відміняють ся видом окремим, н. пр. ***Христо́с*** *(без* ***-ос****),* ***Го́сподь*** *(після 1. взірця),* ***вели́кдень*** *(із вставним* ***о*** *по* ***к****),* ***брат*** *(в 1., 3., 6. і 7. відм. мн.) має також закінченя* ***-я, -ям, -ями, -ях.***

Задача. Відміняйте іменники: Го́сподь і Христо́с в одн., а іменники: вели́кдень і брат в обох числах!

§ 53. **II. відміна (женьска).**

1. взорець II. відміни.

Відмінок	Питанє	Одинина		
1.	хто? що?	а) сúл-а.	б) рúб-а.	в) мýх-а
2.	кого? чого?	сúл-**и**		
3.	кому? чому?	сúл-ї.	рúб-і.	мýс-ї
4.	кого? що?	сúл-**у**		
5.	як кличемо?	сúл-**о**!		
6.	ким? чим?	сúл-**ою**		
7.	о кім? о чім?	сúл-ї.	рúб-і.	мýс-ї

Відмінок	Множина
1.	а) сил-и, б) риб-и, в) мух-и
2.	сил
3.	сил-**ам**
4.	сил-**и**
5.	сил-**и**
6.	сил-**ами**
7.	сил-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся іменники женьского роду на **-а** *з попереднім шелестозвуком твердим.*

Задача. Відміняйте після відповідних примірів повисшого взірця іменники: *а)* корóна, кáрта, громáда, завíса, козá, могúла; *б)* жáба, грúва, кáра, шóпа, ямá; *в)* мýха, рукá, книга, фíґа!

§ 54. Приклади. Одн. 1. в. воєвóда, 2. в. воєвóди, 3. в. воєвóдї. 4. в. воєвóду. 5. в. воєвóдо!

6. в. воєво́дою, 7. в. о воєво́ді. — Мн. 1. в. воєво́ди, 2. в. воєво́дів, 3. в. воєво́дам, 4. в. воєво́дів, 5. в. воєво́ди! 6. в. воєво́дами, 7. в. о воєво́дах.

Наука. Після сего взірця відміняють ся і мужескі іменники на **-а;** *але в 2. відм. мн. прибирають закінченє мужеского роду* **-ів.**

Задача. Відміняйте іменники: *а)* воєво́да, ґазда́; *б)* кали́ка, бідня́га!

§ 55. Приклади. Мн. 1. в. шко́ли, 2. в. шкіл; 1. в. слеза́, 2. в. сліз.

Наука. В 2. відм. мн. переходить **о, е** *в замкненім складї на* **і, і.**

Задача. Поставте в 1. і 2. відм. мн. іменники: бере́за, шко́ла, слеза́, коса́, стодо́ла, підко́ва; підло́га, коза́, робо́та, осо́ба, доро́га, я́года, пчола́ — і підчеркніть перезвук!

§ 56. Приклади. Мн. 1. в. ви́вірки, 2. в. ви́вірок;
„ 1. в. се́стри, 2. в. сестер.

Наука. В 2. відм. мн. вставляємо деколи задля лекшої вимови межи кінцеві шелестозвуки **о** *або* **е;** *се називаємо* **вставкою.**

Задача. Поставте в 1. і 2. відм. мн. іменники: ви́вірка, га́дка, со́сна, це́рква, за́куска, за́тичка, и́грашка, сестра́, ри́чка, голо́вка, до́нька́, жи́нка, ня́нька, шли́йка!

§ 57. 2. взорець II. відміни.

Відмі-ок	Питанє	Однина		
1.	хто? що?	а) цари́ц-**я**,	б) лї́нї-**я**.	в) ро́ж-**а**
2.	кого? чого?	цари́ц-**ї**.		ро́ж-**і**
3.	кому? чому?	цари́ц-**ї** (**и**),	лї́нї-**ї**.	ро́ж-**і**
4.	кого? що?	цари́ц-**ю**.		ро́ж-**у**
5.	як кличемо?	цари́ц-**е**!	лї́нї-**є**!	ро́ж-**е**!
6.	ким? чим?	цари́ц-**ею**,	лї́нї-**єю**,	ро́ж-**ею**
7.	о кім? о чім?	цари́ц-**ї** (**и**),	лї́нї-**ї**,	ро́ж-**і**

Відмі-нок	Множина		
1.	а) цари́ц-**ї**,	б) лїнї-**ї**,	в) ро́ж-**і**
2.	цари́ц**ь**,	лїнї-**й**,	ро́ж
3.	цари́ц-**ям**.		ро́ж-**ам**
4.	цари́ц-**ї**,		ро́ж-**і**
5.	цари́ц-**ї**!		ро́ж-**і**!
6.	цари́ц-**ями**.		ро́ж-**ами**
7.	цари́ц-**ях**.		ро́ж-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся іменники женьского роду на ***-я, -жа, -ча, -ша, -ща.***

Задача. Відміняйте після примірів повисшого взірця іменники: *а)* ку́ля, ди́ня, зазу́ля, па́лиця; *б)* лелї́**я**, ш**и**я, бі́блїя, проце́с**и**я; *в)* ве́жа, гру́ша, те́ща, зада́ча!

§ 58. Приклади. Одн. 1. в. те́сл**я**, 2. те́сл**ї**, 3. те́сл**ї**, 4. те́сл**ю**, 5. те́сл**ьо**! 6. те́сл**ею**, 7. те́сл**ї**.

Мн. 1. те́сл**ї**, 2. те́сл**їв**, 3. те́сл**ям**, 4. те́сл**їв**, 5. те́сл**ї**, 6. те́сл**ями**, 7. те́сл**ях**.

Наука. Після повисшого взірця відміняємо й іменники муж. роду на ***-я*** *та* ***-жа;*** *тілько в 5. відм. одн.*

мають деякі закінченя **-ъо** *або* **-о**; *а в 2. і 4. відм. мн. закінченє* **-їв** *та* **-ів**.

Задача. Відміняйте іменники: *а)* те́сля і пяни́ця; *б)* судия́; *в)* вельмо́жа!

§ 59. 3. взорець II. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина	Множина
1.	хто? що?	а) ча́сть, б) річ	а) ча́ст-**и**, б) рі́ч-**и**
2.	кого? чого?	ча́ст-**и**	ча́ст-**ий**
3.	кому? чому?	ча́ст-**и**	ча́ст-**ям**, рі́ч-**ам**
4.	кого? що?	часть	ча́ст-**и**
5.	як кличемо?	ча́ст-**е**!	ча́ст-**и**
6.	ким? чим?	ча́ст-**ею**	ча́ст-**ями**, рі́ч-**ами**
7.	о кім? о чім?	ча́ст-**и**	ча́ст-**ях**, рі́ч-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся звичайно іменники женьского роду, що кінчать ся на шелестозвук.

Задача. Відміняйте після сих взірців іменники: *а)* ві́дповідь, ці́ль, тінь, по́вість, твар; *б)* до́бич, по́дорож, при́горщ!

§ 60. Приклади. 1. кість, кости; 1. ві́вці, ове́ць; 1. о́дїж, 2. оде́жі; 1. піч, 2. пе́чі.

Наука. Деякі іменники, що належать до сих взірців, мають також перезвук.

Задача. Відміняйте отсї іменники й означіть в них перезвук: кість, вісь, сіль, па́кість, ніч, по́міч; о́сїнь, ку́піль, по́стїль, о́дїж, піч!

III. Відміна.

§ 61. 1. взорець III. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина
1.	хто? що?	а) тíл-**о**, б) óзер-**о**, в) я́блок-**о**
2.	кого? чого?	тíл-**а**
3.	кому? чому?	тíл-**у**
4.	кого? що?	тíл-**о**
5.	як кличемо?	тíл-**о**!
6.	ким? чим?	тíл-**ом**
7.	о кім? о чім?	тíл-**ї**. óзер-**і**. я́бло-**щї**

Відмінок	Множина
1.	а) тíл-**а**. б) óзер-**а**, в) я́блок-**а**
2.	тíл
3.	тíл-**ам**
4.	тíл-**а**
5.	тíл-**а**!
6.	тíл-**ами**
7.	тíл-**ах**

Наука. Після сих взірців відміняють ся звичайно іменники середнього роду з окінченєм на ***-о.***

Задача. Відміняйте так само іменники: *а)* колíно, сúто, чýдо, шúло; *б)* прядиво, лїкáрство, повíсмо; *в)* ýхо, лúко.

§ 62. Приклади. 1. лíжко, 7. на лíжку.

Наука. Деякі іменники закінчені на ***-ко*** *мають в 7. відм. одн.* ***-у.***

Задача. Поставте в 7. відм. одн. іменники: (говоримо: о кім, о чім?) прíзвиско, вíйско, кýрятко, лúчко. лíжко, óчко, ýшко, містóчко, я́блочко, сéрденько, телятко!

§ 63. Приклади. Мн. 1. небеса́, 2. небе́с, 3. небеса́м, 4. небеса́, 5. небеса́! 6. небеса́ми, 7. в небеса́х.

Наука. Деякі іменники з окінченьм **-о** *в однині відміняють ся в множині в особливий спосіб.*

Задача. Відміняйте в мн. іменники: не́бо (небеса́), чу́до, (чудеса́)!

§ 64. Приклади. *а)* Мн. 1. зе́рна, 2. зере́н; *б)* Мн. 1. коле́са, 2. коле́с; 1. до́бра, 2. дібр.

Наука. Деякі іменники на **-о** *мають в 2. відм. мн.* а) *вставку, иньші* б) *перезвук.*

Задача. Поставте в 2. відм. мн. іменники: *а)* зе́рно, кре́сло, волокно́, вікно́, сукно́, я́єчко, полотно́, стебло́, весло́, ребро́, відро́, перевесло́, ярмо́, шатро́, число́, сїдло́; *б)* ко́лесо, село́, добро́!

§ 65. 2. взорець III. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина		
1.	хто? що?	а) со́нц-**е**,	б) насїн-**є**,	в) топори́щ-**е**
2.	кого? чого?	со́нц-**я**,		топори́щ-**а**
3.	кому? чому?	со́нц-**ю**,		топори́щ-**у**
4.	кого? що?	со́нц-**е**,	насїн-**є**,	топори́щ-**е**
5.	як кличемо?	со́нц-**е**!	насїн-**є**!	топори́щ-**е**!
6.	ким? чим?	со́нц-**ем**,	насїн-**єм**,	топори́щ-**ем**
7.	о кім? о чім?	со́нц-**ю**		топори́щ-**у**

Відмінок	Множина	
1.	а) со́нц-**я**,	б) насїн-**я**, в) топори́щ-**а**
2.	сонць,	топори́щ
3.	со́нц-**ям**,	топори́щ-**ам**
4.	со́нц-**я**,	топори́щ-**а**
5.	со́нц-**я**!	топори́щ-**а**!
6.	со́нц-**ями**,	топори́щ-**ами**
7.	со́нц-**ях**,	топори́щ-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся іменники середного роду з окінченєм на -е та -є.

Задача. Відміняйте так само іменники: *а)* се́рце, віко́нце, мі́сце; *б)* зї́лє, камі́нє, коло́сє, закі́нченє, пи́танє; *в)* пору́че, прі́звище, підда́ше!

§ 66. Приклади. *а)* мн. 1. кри́льця, 2. крилéць; *б)* мн. 1. поля́, 2. піль.

Наука. Деякі іменники на -е мають в 2. відм. мн. а) *вставку, а деякі* б) *перезвук.*

Задача. Поставте в 2. відм. мн. отсї іменники і означіть *а)* вставку: крильце́, яйце́, деревце́, зеренце́, колїсце́, стебельце́; *б)* перезвук: по́ле!

§ 67. 3. взорець III. відміни.

Відмінок	Питанє	Однина	
1.	хто? що?	а) ягня́.	б) лоша́
2.	кого? чого?	ягня́т-**и**.	лоша́т-**и**
3.	кому? чому?	ягня́т-**и**.	лоша́т-**и**
4.	кого? що?	ягня́,	лоша́
5.	як кличемо?	ягня́!	лоша́!
6.	ким? чим?	ягня́т-**ем**.	лоша́т-**ем**
7.	о кім? о чім?	ягня́т-**и**.	лоша́т-**и**

Відмінок	Множина	
1.	а) ягня́т-**а**.	б) лоша́т-**а**
2.	ягня́т.	лоша́т
3.	ягня́т-**ам**.	лоша́т-**ам**
4.	ягня́т-**а**.	лоша́т-**а**
5.	ягня́т-**а**!	лоша́т-**а**!
6.	ягня́т-**ами**.	лоша́т-**ами**
7.	ягня́т-**ах**.	лоша́т-**ах**

Наука. Після сего взірця відміняють ся іменники середнього роду на ***-я*** *та* ***-а.***

Задача. Відміняйте так само іменники: *а)* горня́, гуся́, теля́, дитя́; *б)* кача́, дівча́, курча́!

§ 68. Приклади. Одн. 1. імя́, 2. імя́, 3. ім**ю́**, 4. імя́, 5. імя́! 6. ім**я́м**, 7. о ім**ю́**. Множ. 1. імена́, 2. іме́н, 3. імена́м, 4. імена́, 5. імена́, 6. імена́ми, 7. імена́х.

Наука. Іменники: імя́, ті́мя, сі́мя, ви́мя остають звичайно в 2., 4. і 5. відм. одн. незмінені, в 3. і 7. дістають закінченє ***-ю,*** *а в 6. відм.* ***-ям,*** *в множині відміняють ся* ***імена*** *і* ***сі́мена*** *як іменник: лоша́та, або в 1., 4., 5. відм. мн. як в першім відм. одн., а прочі відміняють ся в мн. після 2. взірця І. відміни (як учи́тель). Іменник* ***ра́мя*** *має звичайно в 2. відм. одн.* ***ра́мени*** *а в 1. відм. мн.* ***рамена́.***

Задача. Відміняйте іменники: імя́, сі́мя, ті́мя, ви́мя і ра́мя!

Уваги до науки о відмінї.

§ 69. Приклади. **Дві** ру**ці**, дві но**зі**, дві о**ці**, три ко**зі**, чотири корові.

Наука. Крім однини і множини уживаємо до означеня двох (часом трох і чотирох) осіб або річий осібного числа, що зове ся ***двійня.***

Двійнї уживаємо тепер звичайно лиш для іменників роду женьского і середнього, додаючи числівник ***дві, обі*** *або також* ***три*** *і* ***чотири.*** *Іменник має в двійнї закінченє* ***-і,*** *а по шелестозвуках гортанних* ***і*** *змягчених* ***-ї.***

В двійнї переходять звуки гортанні на сичачі.

Задача. Поставте іменники: рука, нога, око, ухо, губа, донька, пара, робота, курка, гуска, качка, дорога, стежка, муха в двійню!

§ 70. Приклади: окуля́ри, кліщі́, важкі́, граблі́, ви́ла, санча́та.

Наука. Є іменники, що не мають однини. В множині відміняють ся они як звичайні іменники, що мають те саме закінчене в множині.

Задача. Відміняйте отсї іменники, що не мають однини, після множини іменників, що стоять коло них в скобках: **окуляри, крупи** (як ли́си); **уродини, іменини, хрестини, сухоти, по́минки, віжки, дїточки, вязи** (як си́ли); **Чернівці, щипці, граблі, ножиці** (як цари́ці, але щи́пців); **ноші** (як ро́жі): **помиї** (як ши́ї); **вила, жо́рна, ясла, ясна, дрова, уста́** (як ті́ла); **санча́та** (як лоша́та).

§ 71. Приклади. 1. лю́ди, 2. люд**ий**, 3. лю́д**ем** або лю́д**ям**, 4. люд**ий**, 5. лю́ди! 6. люд**ьми**, 7. о лю́д**ех** або лю́д**ях**.

Наука. Іменники: лю́ди, гру́ди, гу́си, ді́ти, ку́ри, две́рі і т. п., що не мають однини, відміняють ся як іменник „ча́сти“.

Сї іменники мають звичайно в 3. відм. закінчене ***-ем****, в 6.* ***-ьми*** *а в 7.* ***-ех****.*

Задача. Відміняйте сї іменники у всїх відмінках!

§ 72. Приклади. 1. Го́фер, 2. Го́фера, 3. Го́фер**ови**, 4. Го́фера, 5. Го́фер! 6. Го́фер**ом**, 7. о Го́фері.

1. Ґалїле́**й**, 2. Ґалїле́**я**, 3. Ґалїле́**єви**, 4. Ґалїле́**я**, 5. Ґалїле́**ю**! 6. Ґалїле́**єм**, 7. о Ґалїле́**ю**.

1. А́фрика, 2. А́фрик**и**, 3. А́фриці, 4. А́фрик**у**, 5. А́фрико! 6. Африко**ю**, 7. в Африці.

1. Дýеро. 2. Дýера. 3. Дýерови. 4. Дýеро. 5. Дýеро! 6. Дýером, 7. в Дýері.

1. Цетúне, 2. Цетúня, 3. Цетúню. 4. Цетúне, 5. Цетúне! 6. Цетúнєм, 7. в Цетúню.

1. Атéни. 2. Атéн. 3. Атéнам, 4. Атéни. 5. Атéни! 6. Атéнами, 7. в Атéнах.

Наука. Чужі імена власні відміняємо так як ті рускі, що в 1. відм. одн. мають подібні закінченя.

Задача. Відміняйте отсї чужі імена власні: І́утенберґ, Йóахімсталь. Фабріцій, Амéрика, Австрáлїя, Éбро, Áльпи!

3. А. Прикметники.

§ 73. *Наука до повтореня. Прикметники виражають прикмети предметів. Прикметники мужеского роду кінчать ся на* **-ий**, *женьского роду на* **-а**, *середного роду на* **-е**.

Прикметник відміняє ся в 7-ох відмінках однини і множини. Прикметники виражають 3 степенї прикмет: 1., 2. і 3. степень. — Прикметники стоять звичайно в 1. степени. Другий степень творимо, переміняючи окінченє 1. степеня **-ий, -а, -е** *на* **-їйший** *(-ійший), -***їйша** *(-ійша),* **-їйше** *(-ійше) або на (-ъ)***ший, -ша, -ше**. *Степень 3. творимо, додаючи до 2. степеня приставку* **най-**. *— Є прикметники, що степенують ся неправильно.*

Задача. Випишіть із 51. уст. чит. прикметники та означіть їх рід (м., ж., с.) і степень (1., 2. і 3.)

Б. Поділ прикметників.

§ 74. Приклади. Я дїдів унук. Моя сестра дїдова унука. Дїдове слово розумне. Учителїв приказ нам сьвятий. Учителева похвала мила. Учителеве письмо красне. Я мамин син. Моя сестра мамина донька. Мамине серце щире. Читаю радо Шевченкові поезиї і Федьковичові повісти.

Наука. Крім прикметників із закінченєм звичайним на ***-ий, -а, -е*** *є ще й такі з окінченєм на* ***-ів, -ова, -ове*** *або* ***-їв, -ева, -еве*** *та* ***-ин, -ина, -ине.*** *Они утворені з іменників і відповідають на питанє: чий?*

Прикметники утворені від муж. іменників з твердим закінченєм приймають звичайно закінченє ***-ів, -ова, -ове,*** *від муж. ім. з мягким закінченєм* ***-їв, -ева, -еве,*** *а від женьских ім.* ***-ин, -ина, -ине.***

В прикметниках утворених з власних імен особових пишемо великі букви початкові.

Задача. Утворіть такі прикметники всїх трох родів від іменників: *а)* дїд, сусїд, нача́льник, вуйко, та́то, дїдич, дяк, Тара́с, Федько́вич; *б)* пано́тець, кова́ль стрий, Юрій, ри́мар; *в)* ба́ба, ма́ма, тїтка, донька́, вдова́!

§ 75. Приклади. Хто **годен**, той не **голоден**. Бог **ласкав**.

Наука. Деякі прикметники вживаємо лише ***присудко́во;*** *они називають ся тому й* ***присудко́ві.***

Задача. Напишіть реченя з отсими прикметниками присудковими й підчеркнїть в них присудки: го́ден, голо́ден, рад, повинен, терпе́н, спасе́н, здоро́в, ла́скав!

В. Творенє прикметників.

§ 76. Прикладн. *а)* Убитий мертвий. Минувше не будуче. *б)* Мідяні кітли дорогі. Дуб гилястий Верба дуплава. Бог милостивий. Наша мова руска. *в)* Ніж острий. Куля кругла. Чоловік грішний. *г)* Кінь домашна звірина. Дунай пливе через горішні й долїшні Ракуси.

Наука. Прикметники бувають утворені а) *із пнїв дїєсловних паростками:* ***-тий, -твий, -вший і -чий;*** б) *із пнїв іменних паростками* ***-ин, -яний, -атий, -итий, -ястий, -истий, -явий, -авий, -ивий, -ливий, -ів, -ский;*** в) *із одних і других паростками:* ***-рий, -лий, -ний*** *і* г) *із прислівників паростком* ***-шний.***

Задача. Утворіть повисшими паростками прикметники із слів: *а)* отве́рти, скри́ти, ме́рти, мину́ти, бу́де, гори́ти, труди́ти; *б)* ба́ба, жі́нка, — де́рево, мідь, гре́чка, — багно́, го́лос, — бі́лий, — кров, дупло́, — ми́лість, пла́кса, — зліcть, ща́сте, бо́язнь, — брат, кова́ль, — гора́, Русь, земля; *в)* мо́кнути, вісь, — зри́ти, круг, — го́лод, страх, носи́ти; *г)* горі́, до́ма, ни́нї, там, тепе́р.

Г. Степенованє прикметників.

§ 77. Прикладн. Місяць довгий, рік довший. Бабка стара, прабабка старша. Олово тверде, зелїзо твердше.

Наука. При степенованю прикметників додаємо в 2. степенї по губних, гортанних, сичачих, змягчених і по ***р*** *до пня паросток* ***-ший*** *(без* ***ъ****).*

Задача. Поставте в 2. степень прикметники: гру́бий, ди́кий, до́вгий, рідкі́й, лихи́й, твердий, ти́хий, ду́жий, ско́рий, стари́й!

§ 78. Приклади. Осінь холодна, зима холодні́йша. Весна тепла, лїто тепліше. Лис хитрий, чоловік хитрі́йший.

Наука. Наросток ***-ійший*** *або* ***-їйший*** *вживаємо звичайно по зубних і зложених шелестозвуках та по* ***л.***

Задача. Поставте в 2. степень прикметники: чи́стий, сьві́тлий, пі́зний, че́мний, га́рний, ми́лий, о́стрий!

§ 79. Приклади. Деціметер корот**кий**, центіметер корот**ший**. Школа вис**ока**, церков **висша**. Львів дале**кий**, Відень даль**ший**. Лелїя крас**на**, рожа крас**ша**. Центіґрам лег**кий**, мілїґрам лек**ший**. Срібло доро**ге**, золото доро**же**.

Наука. Перед наростком ***-ший*** *випадають* ***к, ок, ек, н;*** *часом випадає і* ***г*** *або переходить на* ***ж.***

Задача. Степенуйте у всїх 3 степенях прикметники: вузки́й, бли́зкий, ни́зкий, висо́ка, широ́ка, глубо́ка; дале́ке, кра́сне, мягке́, дороге́!

§ 80. Приклади. Европа **велика**, Африка **більша** а Азия **найбільша** часть сьвіта.

Наука. Деякі прикметники, як: великий, малий, добрий, злий і ин., степенуємо неправильно, а деякі не дають ся степенувати.

Задача. Степенуйте прикметники 56. уст. чит. а ті, що їх годї степенувати, напишіть в скобках!

§ 81. Ґ. Відміна прикметників.

Відмінок	Питанє	Однина		
		рід мужеский	рід женьский	рід середний
1.	хто? що?	а) дóбр-**ий**	б) дóбр-**а**	в) дóбр-**е**
2.	кого? чого?	дóбр-**ого**	дóбр-**ої**	дóбр-**ого**
3.	кому? чому?	дóбр-**ому**	дóбр-**ій**	дóбр-**ому**
4.	кого? що?	дóбр-{**ий** / **ого**}	дóбр-**у**	дóбр-**е**
5.	як кличемо?	дóбр-**ий**	дóбр-**а**	дóбр-**е**
6.	ким? чим?	дóбр-**им**	дóбр-**ою**	дóбр-**им**
7.	о кім? о чім?	дóбр-**ім**	дóбр-**ій**	дóбр-**ім**

Відмінок	Множина
	Для всїх трох родів
1.	дóбр-**і**
2.	дóбр-**их**
3.	дóбр-**им**
4.	дóбр-{**их** / **і**}
5.	дóбр-**і**
6.	дóбр-**ими**
7.	дóбр-**их**

Наука. Після сего взірця відміняють ся звичайно всї прикметники.

Задача. Відміняйте після сего взірця прикметники задачі §. 77.!

§ 82. Приклади. Одн. 1. братів (топорець), 2. братового, 3. братовому, 4. братовий (-ого), 5. братів, 6. братовим, 7. о братовім.

Мн. 1. братові, 2. братових, 3. братовим, 4. братові(-их), 5. братові, 6. братовими, 7. братових.

Одн. 1. краєва (рада), 2. краєвої, 3. краєвій, 4. краєву, 5. краєва! 6. краєвою, 7. о краєвій.
Мн. 1. краєві. 2. краєвих. 3. краєвим, 4. краєві, 5. краєві! 6. краєвими, 7. о краєвих.
Одн. 1. мамине (слово), 2. маминого. 3. маминому, 4. мамине. 5. мамине! 6. маминим, 7. о маминім.
Мн. 1. мамині. 2. маминих, 3. маминим, 4. мамині, 5. мамині! 6. маминими. 7. о маминих.

Наука. Прикметники на ***-ів, -їв,*** *і* ***-ина*** *відміняють ся також після повисшого взірця, задержуючи перед закінченями нарості* ***-ов, -ев, -єв*** *і* ***-ин.***

Задача. Відміняйте прикметники утворені із іменників задачі 74.!

§ 83. Приклади. Маю добр**ого** товариша. маю добр**ого** коня, маю добр**ий** ножик; маю добр**их** товаришів. маю добрі коні. маю добрі ножики.

Наука. Відм. 4. одн. прикметників роду мужеского рівний при іменах животних відм. 2., а при неживотних відм. 1.: в множині лиш при іменах ***осіб*** *рівний 2., а при прочих іменниках 1.*

Задача. Доповніть реченє: „Я бачив . . . . . “ пятьма іменами мужескими *а)* осіб, *б)* звірят і *в)* річий з відповідними прикметниками в однині і множині!

§ 84. Приклади. Рід муж: 1. Котляревск**ий** 2. Котляревск**ого**, 3. Котляревск**ому**, 4. Котляревск**ого**, 5. Котляревск**ий**! 6. Котляревск**им**, 7. о Котляревськім.

Рід женьск. одн.: 1. цїсарев**а**, 2. цїсарев**ої**, 3. цїсарев**ій**. 4. цїсарев**у**, 5. цїсарев**а**! 6. цїсарев**ою**, 7. о цїсарев**ій**.

Мн. 1. цїсареві, 2. цїсаревих, 3. цїсаревим, 4. цїсареві, 5. цїсареві! 6. цїсаревими, 7. о цїсаревих.

Рід серед. одн.: 1. легке, 2. легкого, 3. легкому, 4. легке, 5. легке! 6. легким, 7. о легкім.

Мн. 1. легкі, 2. легких, 3. легким, 4. легкі, 5. легкі! 6. легкими, 7. о легких.

Наука. Після попереднього взірця відміни прикметникової відміняють ся також іменники, що мають вид прикметників.

Задача. Відміняйте іменники: *а)* лїсничий, подорожний, рiньский; *б)* цїсарева, царівна. братова; *в)* баришівне, придане, легке.

4. А. Числівники.

§ 85. *Наука до повторення. Числівники означають число предметів.*

Числівники: один, два, три одинацять, двацять пять, сто шість, двіста пять, один мілїон, вісїмсот, девять тисяч і т. п. зовуть ся ***головні;*** *бо від них творимо иньші.*

Числівники перший, другий, третий, одинацятий, двацять пятий, сотний, тисячний і т. п. зовуть ся ***порядкові,*** *бо означають порядок.*

Числівники: ***багато, много, доста, мало, всякий, кождий, кілька, кількананацять, кількадесять, декотрий, ніодин*** *і* ***всї*** *—* ***не означають*** *число докладно і зовуть ся тому* ***неозначені.***

Задача. Напишіть буквами числівники головні та порядкові від 1, 10, 17, 25, 100, 307, 814, 1000, 2964, і всї неозначені.

Б. Поділ числівників.

§ 86. Приклади. *а)* У ощадної Ганусї **назбирало ся** хороше майно: **одно** теля, **двоє** гусят, **троє** качат, **четверо** курят і **пятеро** голубят.

б) Кілько яблок **поділив** Степан межи 6 хлопців, коли на двох припало **по два**, на двох **по три** а на прочих **по чотири** яблока?

в) Іменники мають **двояке** число а **троякий** рід.

Наука. а) *Числівники:* ***одно, двоє, обоє, троє, пятеро*** *і т. п. відповідають на питанє:* ***кількоро?*** *й називають ся* ***збірні.***

б) *Числівники:* ***по одному, по два, по три, по пять*** *і т. п. відповідають на питанє:* ***по кілько?*** *й називають ся* ***подїлові.***

в) *Числівники:* ***однакий, двоякий, подвійний, двоїстий, двократний*** *і т. п. відповідають на питанє:* ***кількоракий? кількократний?*** *і зовуть ся множні.*

Задача. Напишіть буквами всї роди числівників від 1 до 20 і всї знані вам числівники неозначені!

В. Відміна числівників.

§ 87. Приклади. (Муж. і сер.) відм. 1. **один** (крейцар) **одно** (око). 2. **одного**. 3. **одному**, 4. **один** (**одного**), **одно**. 5. **один**, **одно**. 6. **одним**. 7. на **однім**, (жен.) 1. **одна** (рука). 2. **одної**. 3. **одній**. 4. **одну**, 5. **одна**! 6. **одною**, 7. на **одній**.

Наука. Числівник: один (оден), одна, одно, відміняє ся як прикметник: добрий -а, -е, тілько ***и*** *випадає.*

Задача. Відміняйте числівник: один, одна, одно!

§ 88. **Взорець відміни числівників.**

1. від.	хто? що?	два. дві. два	пять
2. „	кого? чого?	дво**х**	пять**о́х**
3. „	кому? чому?	дво**м**	пять**о́м**
4. „	кого? що?	два. дво**х**. дві. два	пять
5. „		—	—
6. „	ким? чим?	дво**ма́**	пять**ма́**
7. „	о кім? о чім?	дво**х**	пять**о́х**

Задача. Відміняйте після сих взірців числівники: сїм, пятьнацять, трицять!

§ 89. Приклади. *а)* В пятьдесять коронах нема пятьдесять золотих. Триста гелєрам не достає пятьсот гелєрів до вісїм корон.

б) Одн.: 1. Тисяч**а** має сто десяток? 2. До тисяч**і** треба десять соток. 3. Тисяч**і** не стає 999 тисяч до міліона. 4. Тисяч**у** дїлимо на сотки, десятки і одиниці. 5. О тисяч**о**, як тяжко тебе набути! 6. Тисяч**ою** корон можна багато заплатити. 7. В тисяч**і** є тисяч одиниць.

Множ: 1. Тисяч**і** роблять нові тисячі. 2. Бідний і не бачив тисяч. 3. Тисяч**ам** не рівнатись із міліонами. 4. Тисяч**і** не легко придбати. 5. О тисяч**і**, як легко ви минаєтесь! 6. Тисяч**ами** доходять ощадні до міліонів. 7. Не в тисяч**ах** щастє.

Наука. а) *Числівники, що означають більші числа, а то десятки і сотки, особливо по займенниках і приіменниках звичайно не відміняємо.*

б) *Числівник* ***тисяча*** *відміняє ся як відповідний женьский, а* ***міліон*** *як мужеский іменник.*

Задача. Відміняйте числівники: одна тисяча, дві тисячі, один міліон і три міліони!

§ 90. Прикладн. *а)* **Одн.**: 1. Перш**ий** день сїчня то новий рік. 2. Без сотн**ого** гелєра нема цїлої корони. 3. Послїдний не рівний перш**ому**. 4. На вісїмнацят**ий** день серпня припадають уродини нашого Цїсаря. 5. О ти перш**ий** дне науки, я тебе не забуду. 6. Із осьм**им** роком повинна дитина учити ся. 7. В 1848-**ім** роцї вступив наш Монарх на трон. **Мн.**: 1. перші, 2. друг**их**, 3. трет**им**, 4. четверт**их** (четверті), 5. пяті, 6. шест**ими**, 7. в сем**их**.

б) 1. У чоловіка є **двоє** очий. 4. Богач запрягає **четверо** коний. Роздай бідним по **два-три** гелєрі!

Наука. а) *Числівники порядкові (і множні) відміняємо зовсїм так, як прикметники.*

б) *Числівники збірні, особливо більші, звичайно не відміняємо, а подїлові остають завсїди незмінені.*

Задача. Відміняйте числівники: двоякий, -а, -е і трикратний, -а, -е!

§ 91. Прикладн. У **всякого** своя доля. **Кождий** чоловік грішний. Всї ми люди, **ніякий** з нас не є сьвятий.

Наука. а) *Неозначені заіменники: **всякий, кождий, декотрий, другий, ніякий** і **всї**, розріжняємо від таких самих числівників по тім, що числівники стоять разом з іменниками, а заіменники замість, отже **без** іменників.*

б) *Числівники неозначені відміняють ся як такі самі заіменники неозначені.*

Задача. Вишукайте із слїдуючих речень неозначені числівники і відміняйте їх: Всякий має своє горе. Всякий чоловік рад-би жити. Кожда дитина повинна учити ся, але не кожда хоче. Декотрий

не годен учити ся, другий знов лїнивий. Нїякий не знає, коли умерти має, але всї знаємо, що вмерти маємо. Нїяке звірря не може жити без їди. Всї люди грішні. Лютий другий місяць року.

5. А. Заіменники.

§ 92. *Наука до повторення. Заіменники ставляємо замість іменників. — Розріжняємо заіменники особові, указуючі, присвоюючі, питайні, відносні, зворотні і неозначені. — Заіменники особові означають особу; они є:* **я, ти, він, она́, оно́, ми, ви, они́.**

Заіменник **я** *означає 1., ти 2., він муж., она женьск., оно середну 3. особу однини, а* **ми** *1., ви 2. а* **они** *3. особу множини.*

Заіменники **вказуючі** *вказують на особу або річ: они є також троякого роду:* **той, та, то (те); тот, тота́, тото́; тамто́й, тамта́, тамто́; сей, ся, се; отсе́й, отся́, отсе́; сесь, сеся́, сесе́; сам, сама́, саме́; той само́й, та сама́, те саме́: сяки́й, сяка́, сяке́; таки́й, така́, таке́; тако́вий, тако́ва, тако́ве; ті́лький, ті́лька, ті́льке.**

Заіменники **присвоюючі** *означають того, котрий собі щось присвоює: они є:* **мій, моя́, моє́; твій, твоя́, твоє́; наш, на́ша, на́ше; ваш, ва́ша, ва́ше; їхній.**

Заіменниками питайними питаємо ся, они є: **хто? що? яки́й? яка́? яке́? котри́й? котра́? котре́? чий? чия́? чиє́?**

Заіменники питайні, коли не питають, а **відносять** *ся до якої особи або річи, зовуть ся* **відносними.**

Заіменники зворотні: **собі́, себе́, собо́ю** *і* **ся** *звертають дїйство назад до підмета.*

Займенники ***неозначені*** *не означають певної особи або річи: они є:* ***хтось, щось; ніхто́, нічо́; де́хто, де́що; хтобу́дь, щобу́дь; хтоне́будь, щоне́будь; де́котрий, де́котра, де́котре; яки́йсь, яка́сь, яке́сь; и́ньший, и́ньша, и́ньше; инакший, инакша, инакше; дру́гий, дру́га, дру́ге; ко́ждий, ко́жда, ко́жде; весь, вся, все; всякий, всяка, всяке; всіляки́й, всіля́ка, всіля́ке; ніякий, ніяка, ніяке.***

Задача. Випишіть з 4. уст. чит. всї займенники й означіть, який займенник кождий з них є.

Б. Відміна займенників.

§ 93. **а) Відміна займенників особових.**

Відмінок	Питанє	Однина				
		Особа 1.	Особа 2.	Особа 3.		
1.	хто? що?	я	ти	він.	она́.	оно́
2.	кого? чого?	мене́	тебе́	єго́ (нє́го)	єї́ (нє́ї)	єго́ (нє́го)
3.	кому? чому?	менї́ (ми)	тобі́ (ти)	єму́ (нє́му, му)	їй (нїй)	єму́ (нє́му)
4.	кого? що?	мене́	тебе́	єго́ (нє́го, го)	єї́ (нє́ї, нїю)	єго́ (нє́го)
5.	як кличемо?	я!	ти!	—	—	—
6.	ким? чим?	мно́ю	тобо́ю	ним	не́ю	ним
7.	о кім? о чім?	мені́	тобі́	нїм	нїй	нїм

Відмінок	Множина		
	Особа 1.	Особа 2.	Особа 3.
1.	ми	ви	они́
2.	нас	вас	їх (них)
3.	нам	вам	їм (ним)
4.	нас	вас	їх (них)
5.	ми!	ви!	—
6.	на́ми	ва́ми	ни́ми
7.	нас	вас	них

Задача. Відповідайте всїма заіменниками особовими на отсї питаня: 1. Хто учить ся? 2. Кого жде мати з обідом? 3. Кому дає учитель задачі? 4. Кого любять родичі? 5. Ким тїшать ся родичі? 6. О кім згадують родичі?

§ 94. Приклади. Бог милостивий; до **Н**ого молимо ся, д **Н**ему взносимо руки наші, на **Н**ого уповаємо.

Наука. Коли до заіменника 3. особи одн. і мн. належить приіменник, тодї додаємо до заіменника в 2., 3. і 4. відмінку спереду звук ***н,*** *по котрім* ***е*** *та* ***ї*** *переходить на* ***е*** *та* ***и.*** *Замість* ***нéї*** *в 4. відм. кажемо звичайно* ***ню.***

Задача. Доповнїть слїдуючі реченя всїма заіменниками 3. особи: Учу ся без —. Жебрак приступив д —. Дивлю ся на —.

§ 95. Приклади. Господи, **до** Тéбе удаю ся, молю Тебé, зглянь ся **на** мéне, не остав менé!

Наука. По приіменниках зміняє ся наголос заіменників особових.

Задача. Доповнїть слїдуючі реченя **кождим** заіменником особовим і поставте на нїм наголос: Учитель говорить **до** —. Учитель звертає ся з питанєм **д** —. Учитель глядить **на** —. Що говорять **о** —?

§ 96. б) Відміна заіменників вказуючих.

Відмінок	Питанє	Однина			Множина
1.	хто? що?	той,	та,	те (то)	ті
2.	кого? чого?	то́го.	то́ї.	то́го	тих
3.	кому? чому?	то́му.	тій.	то́му	тим
4.	кого? що?	той, то́го,	ту,	те (то)	ті, тих
5.	як кличемо?	—	—	—	—
6.	ким? чим?	тим,	то́ю,	тим	ти́ми
7.	о кім? о чім?	тім.	тій.	тім	тих

Наука. Так само відміняють ся і вказуючі заіменники: тот, тота, тото: таматой, тамта, тамто: тамтот, тамта, тамто.

Задача. Відміняйте заіменники з сеї науки разом з відповідним іменником!

§ 97.

Відмінок	Питанє	Однина			Множина
1.	хто? що?	сей,	ся,	се	сї
2.	кого? чого?	се́го,	се́ї.	се́го	сих
3.	кому? чому?	се́му,	сїй.	се́му	сим
4.	кого? що?	сей, се́го.	сю.	се	сї, сих
5.	як кличемо?	—	—	—	—
6.	ким? чим?	сим.	се́ю,	сим	си́ми
7.	о кім? о чім?	сїм.	сїй.	сїм	сих

*Наука. Так само відміняє ся заіменник: **отсей, отся, отсе.** Заіменник: **сесь, сеся, сесе** і **сесї** вживаємо лише в 1. відмінку.*

Задача. Відміняйте заіменник: отсей, отся, отсе з відповідним іменником!

§ 98. Приклади. Одн. (рід муж.) 1. **такий**, 2. **такого**, 3. **такому**, 4. **такого** (**такий**), 5. **такий**, 6. **таким**, 7. на **такім**.

Одн. (рід жен.) 1. така, 2. такої, 3. такій, 4. таку, 5. така, 6. такою, 7. на такій.

Одн. (рід сер.) 1. таке, 2. такого, 3. такому, 4. таке, 5. таке, 6. таким, 7. на такім.

Множ: 1. такі, 2. таких, 3. таким, 4. таких (такі), 5. такі, 6. такими, 7. на таких.

Наука. Прочі займенники вказуючі відміняють ся як прикметники.

Задача. Відміняйте прочі займенники вказуючі разом з відповідними іменниками!

§ 99. Приклади. Такого Колюмба, що відкрив Европі такий великий новий сьвіт, закували в кайдани. Таких людий, такі зьвірі і такі продукти, які привіз Колюмб із собою, побачили Европейці пораз перший.

Наука. Відмінок 4. муж. займенників вказуючих рівний 1., коли займенник вказує на річ неживотну, а 2. коли в одн. вказує на особу або зьвірину, а в мн тілько на особу

Задача. Доповніть отсе реченє **всіма** вказуючими займенниками полученими з муж. іменами животними в однині, а з особовими і неособовими в множині: Я **видів** . . . . . .

§ 100. **в) Відміна займенників присвоюючих.**

Відмінок	Питанє	Однина			Множина
1.	хто? що?	мій,	мо́я,	мо́є	мо́ї
2.	кого? чого?	мо́(є)го,	мо́єї,	мо́(є)го	мо́їх
3.	кому? чому?	мо́(є)му,	мо́їй	мо́(є)му	мо́їм
4.	кого? що?	мій, мо́(є)го,	мо́ю,	мо́є	мо́ї, мо́їх
5.	як кличемо?	мій!	мо́я!	мо́є!	мо́ї!
6.	ким? чим?	мо́їм,	мо́єю,	мо́їм	мо́їми
7.	о кім? о чім?	мо́їм,	мо́їй,	мо́їм	мо́їх

Наука. Так само відміняють ся і заіменники: ***твій, твоя, твоє і свій, своя, своє.***

Задача. Відміняйте заіменники: **твій, твоя, твоє, свій, своя, своє** з іменниками!

§ 101. Приклади. 1. наш (батько), 2. наш**ого**, 3. наш**ому**, 4. наш**ого**. 5. наш. 6. наш**им**, 7. о наш**ім**.

Наука. Присвоюючі заіменники: ***наш, наша, наше і ваш, ваша, ваше*** *відміняють ся як заіменник:* ***той, та, те.***

Задача. Відміняйте заіменники: наш, наша, наше; ваш, ваша, ваше разом з іменниками!

§ 102. Приклади. Шануй свого батька! Шануйте своїх родичів! Люби свій край! Сповняйте свої обовязки! Пастух пасе нашого коня і ваші воли.

Наука. Відм. 4. муж. заіменників присвоюючих рівний першому, коли в одн. стоїть перед іменником неживотним, а в множ. перед неособовим; в противнім разї рівний другому.

Задача. Доповніть реченє: **Я люблю** . . . . . муж. заіменниками присвоюючими: мій, твій, наш, ваш в полученю з іменниками: брат, кінь, дім.

г) Відміна заіменників питайних і відносних.

§ 103. Приклади. 1. **Хто** безсмертний? 2. **Кого** не любить Бог? 3. **Кому** не противить ся і Бог? 4. **Кого** Бог карає? 5. —. 6. **Ким** тїшить ся Бог? 7. **О кім** памятає Господь?

1. **Що** сьвітить в день? 2. **Чого** не видимо в день? 3. Д **чому** подібна земля? 4. **Що**

осьвічують місяць і зьвізди? 6. **Чим** покрита більша часть землї? 7. На **чім** стоїть земля?

*Наука. Заіменники: **хто** і **що** відміняють ся так, як за кождим відмінком питаємо.*

*Заіменник: **чий, чия, чиє,** відміняє ся подібно як: **мій, моя, моє,** тілько в 2. відм. кажемо: **чийого,** а в 3. **чийому.***

*Заіменники: **який, яка, яке** і **такий, така, таке,** відміняють ся як прикметники.*

Задача. Відміняйте всї заіменники питайні!

ґ. Відміна заіменників неозначених.

§ 104. Приклади. Одн. (рід муж.) 1. котр**ий**, 2. котр**ого**, 3. котр**ому**, 4. котр**ого** або котр**ий**, 5. котр**ий**, 6. котр**им**, 7. о котр**ім**;

Одн. (рід жен.) 1. котра, 2. котр**ої**, 3. котр**ій**, 4. котр**у**, 5. котра, 6. котр**ою**, 7. о котр**ій**;

Одн. (рід сер.) 1. котре, 2. котр**ого**, 3. котр**ому**, 4. котре, 5. котре, 6. котр**им**, 7. о котр**ім**;

Множ. 1. котрі, 2. котр**их**, 3. котр**им**, 4. котр**их** або котрі, 5. котрі, 6. котр**ими**, 7. о котр**их**.

*Наука. Заіменники неозначені: **котрий, кождий, другий, всякий, всїлякий, иньший, инакший** і **нїякий** відміняють ся як прикметники.*

Задача. Відміняйте сї заіменники для всїх 3 родів!

§ 105. Приклади. Одн. 1. **хтось**, 2. **когось**, 3. **комусь**, 4. **когось**, 5. **хтось**, 6. **кимось**, 7. о **кімсь**.

*Наука. Заіменники неозначені: **хтось, хтобудь, хтонебудь** і **дехто** відміняють ся як заіменник **хто** з невідмінним додатком **-сь, -будь, -небудь** і **де-**; заіменник: **щось, щобудь, щонебудь** і **дещо** як заіменник **що**;*

заіменники: ***котрийбудь, котрийнебудь і котрийсь*** *як:* ***котрий;***

заіменники: ***якийбудь, якийнебудь і якийсь*** *як:* ***який*** *із тими-ж невідмінними наростками та приставками.*

Задача. Відміняйте заіменники неозначені з попередної науки, о скілько можна для всїх 3 родів!

§ 106. Приклади. Одн. (рід муж.) 1. весь, 2. всего, 3. всему, 4. весь (всего), 5. весь, 6. всїм, 7. о всїм;

Одн. (рід жен.) 1. вся, 2. всеї, 3. всїй, 4. всю, 5. вся, 6. всею, 7. о всїй;

Одн. (рід сер.) 1. все, 2. всего, 3. всему, 4. все, 5. все, 6. всїм, 7. о всїм;

Множ. 1. всї, 2. всїх, 3. всїм, 4. всї (всїх), 5. всї, 6. всїма, 7. о всїх.

Наука. Заіменник неозначений: ***весь, вся, все*** *відміняється як вказуючий:* ***сей, ся, се,*** *тілько в 6. відм. одн. має* ***всїм,*** *а в мн. у всїх відм.* ***ї*** *замість* ***и.***

Задача. Відміняйте слова: весь день, вся нїч, все лїто!

6. А. Дїєслова.

§ 107. *Наука до повторення. Дїєслова висказують, що хто* ***дїє.*** *Дїєслово має три особи:* ***1., 2. і 3.,*** *два числа:* ***однину і множину,*** *і три часи:* ***теперішність, минувшість і будучність.***

Задача. Випишіть із 2. уст. читанки дїєслова та означіть їх особу, число і час знаками: 1., 2. або 3.; — одн. або мн.; теп., мин. або буд.!

Б. Творенє дїєслів.

§ 108. Приклади. 1. крик-**ну**-ти, 2. зелен-**ї**-ти, 3. вір-**и**-ти, 4. слух-**а**-ти, 5. дар-**ува**-ти.

Наука. Для твореня дїєсліе уживаємо наростків: 1. ***-ну-****, 2.* ***-ї-****, 3.* ***-и-****, 4.* ***-а-****, 5.* ***-ува-****.*

Задача. Творіть наростками повнєшої науки дїєслова із слїдуючих слів: 1.) мах, крик, зам(о)к, дих; (н. пр. мах-**ну**-ти); 2.) білий, синий, сивий, зелений, чорний, (н. пр. біл-**ї**-ти); 3.) хвала, віра, стріла, хід, (н. пр. хвал-**и**-ти); 4.) слух, дих, рух, біг, рик, (н. пр. слух-**а**-ти); 5.) дар, ніч, віра, збитки, образ, поряд(о)к (н. пр. дар-**ува**-ти).

§ 109. Приклади. Брати, **в**брати, **ви**брати, **відо**брати, **ді**брати, **за**брати, **на**брати, **над**ібрати, **об**ібрати, **пере**брати, **при**брати, **роз**ібрати.

Наука. За помочию приставок творимо з одних дїєслів другі.

Задача. Утворіть за помочию приставок: в-, ви-, від-, до-, за-, з(і)-, на-, над(і)-, об(і)-, пере-, під(і)-, по-, при-, про-, роз(і)-, у- із слїдуючих дїєслів нові: дати, бити, кидати, носити, ходити!

В. Види дїєслів.

§ 110. Приклади. Рільник **оре** ниву від вечера а **з'оре** єї мабуть аж завтра. Ученик **пише** задачу, але ще єї не **написав. Сїдайте** і **сидїть** тихо!

Наука. Дїєслова виражають ***дїйство*** *(роботу)* ***доконане*** *(довершене) або* ***недоконане*** *(недовершене). Після того розріжняємо дїєслова* ***доконані*** *і* ***недоконані.*** *Майже до кождого недоконаного дїєслова належить доконане.*

Задача. Винайдіть із слідуючих дієслів доконані і недоконані: купувати і купити, вертати і вернути, сїсти і сїдати, малювати і намалювати, давати і дати, крикнути і кричати, вертати і вернути, плюнути і плювати, пустити і пускати, скакати і скочити, їсти і з'їсти, летїти і полетїти, будити і збудити, орати і з'орати, їхати і поїхати, годувати і нагодувати, кусати і вкусити.

§ 111. Приклади. *а)* дївати, дї**ну**ти; *б)* лиш**а**ти, лиш**и**ти; *в)* бити, **ви**бити, **на**бити, **об**бити, **за**бити, **роз**бити, **при**бити, **від**бити, **про**бити, **пере**бити.

Наука. Через наростковане і приставковане творимо з одних дієслів другі, а то доконані і недоконані.

Задача. Утворіть *а)* наростком **-ну-** дієслова доконані до слідуючих недоконаних: дївати, стрічати, дути, кричати, вертати, кидати, свистати, плювати, глипати (н. пр. дї**ну**ти); *б)* наростком **-и-**: липати, рушати, стріляти, тручати, вдаряти, пускати, купувати, хибувати (н. пр. лиш**и**ти;) *в)* ріжними приставками із слідуючих недоконаних: бити, бічи, везти, вести, їсти, класти, молоти, нести, тиснути, розуміти, вертїти, важити, варити, доїти, молити.

§ 112. Приклади. Дїйства ученика є: писати, читати, числити, рисувати.

Наука. Такий вид дієслова, що виражає лише ***імя дїйства, називає ся дієіменник.***

Задача. Назвіть дієіменники дієслів 2. ует. чит.!

§ 113. Приклади. **Читаючий** є той, що читає. **Читавша** є та, що читала. **Читане** є те, що ми читали.

Наука. Такий вид дїєслів, що подібний до ***прикметника,*** *називає ся* ***дїєприкметник.***

Задача. Відпишіть отсї речення й підчеркнїть в них дїєприкметники. Щиголь є сьпіваюча птиця. Спячий позїває. Печатане письмо читаємо лекше як писане. Потопаючий ловить ся і брича. Попарений дує і на зимну воду. Пропавше не верне. З'орану ниву треба засїяти. Не кожде цвивше дерево родить. Родюче дерево шкода стинати. Стяте дерево кидають в огонь. Вуголь є горючий мінерал. Каже дитина, що бита, але не каже, за що.

§ 114. Приклади. **Цвитучий** корч є той, що **тепер** цвите. **Цвитуча** рожа є та, що **тепер** цвите. **Цвитуче** дерево є те, що **тепер** цвите.

Наука. Дїєприкметник, що каже, який є той, що ***тепер*** *щось* ***дїє,*** *називає ся* ***дїєприкметник дїяльний теперішности.***

Задача. Означіть дїєприкметники дїяльні теперішности в попередній задачі!

§ 115. Приклади. **Цвивший** корч є той, що колись **цвив**. **Цвивша** рожа є та, що колись **цвила**. **Цвивше** дерево є те, що колись **цвило**.

Наука. Дїєприкметник, що каже, який є той, що ***в минувшости*** *щось* ***дїяв,*** *називає ся* ***дїєприкметник дїяльний минувшости.***

Задача. Випишіть дїєприкметники дїяльні минувшости речень 113. задачі!

§ 116. Приклади. **Караний** є той, котрого карали **Битий** є той, що єго **били**.

Наука. Дїєприкметник, що каже, який є той, що щось ***страдав*** *(терпів), називає ся дїєприкметник* ***страдальний.***

Задача. Випишіть із задачі §. 113. дієприкметники страдальні!

§ 117. Приклади. *а)* **Читаючи**, учимо ся; *б)* **Помоливши ся,** лягаємо спати.

Наука. ***Прислівники*** *утворені з дієприкметників називають ся* ***дієприслівники.***

Задача. Випишіть із слїдуючих речень дієприслівники:

Дїд ходить по селу жебраючи. Лїнивий пішов до школи плачучи. Скінчивши дїло, гуляй съміло. Дармуючи, діждеш ся нужди. Змиливши раз, стережи ся змилити вдруге. Летить ворон кракаючи, добичи глядаючи. Жайворонок підлїтає съпіваючи. Не спитавши броду, не лїзь у воду! Нарікаючи на бідy, не позбудеш ся єї.

§ 118. Приклади. Читаючи, вчу ся **тепер**. Читавши, вчив ся я **вчера**.

Наука. Є дієприслівники ***теперішности*** *(н. пр.* ***читаючи****), і* ***минувшости*** *(****читавши****).*

Задача. Зазначіть, який є кождий дієприслівник попередної задачі!

Г. Способи висказу.

§ 119. Приклади. 1.) **читаю**; 2.) **я читав би, я був би читав**; 3.) **читай! читаймо!**

Наука. Дієслова мають 3 способи висказу: 1.) ***прямий,*** *2.)* ***можливий*** *і 3.)* ***приказовий.***

Спосіб прямий висказує попросту, що щось дїє ся: н. пр. ***Читаю.***

Спосіб можливий висказує, що щось могло би дїяти ся: н. пр. ***Я би читав. Я би був читав.***

Спосіб приказовий ***приказує,*** *щоби щось дїяло ся: н. пр.* ***Читай! Читаймо! Читайте!***

Задача. Означіть способи висказу дїєслів отсих речень.

Бій ся Бога, більш нїкого! Чоловік стріляє, а Бог кулї носить. Не один би панував, як би тільки розум мав. Моли ся, учи ся, труди ся! Бог дав, Бог взяв. Молїть ся Богу, коріть ся Ёму! Як би ми вчились так, як треба, то й мудрість була би своя. Учіте ся, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь і свого не цурайтесь: бо хто матїр забуває, того Бог карає. Лихо було-б, як **би** ми наперед все знали. Боріте ся, поборете! Ідїм вперед, не стіймо; бо хто стоїть, той взад іде. Не один би був хороший, як би були в него грошї.

§ 120. Приклади. 1. **Читаю. Я читав. Буду читати.** 2. **Читай! Читаймо! Читайте!** 3. **Я читав би. Я був би читав.**

Наука. Спосіб прямий уживаємо у всїх 3 часах, приказовий лише в теперішности, а можливий в теперішности і минувшости.

Задача. Означіть, в якім способі висказу і в якім часї, стоять дїєслова: читаю, читав, буду читати, читай! читаймо! читайте! читав **би**, був би читав, читаємо, читаймо! читала, читала би, була би читала, буде читати, читаєте, читайте!

Ґ. Відміна дїєслів.

§ 121. Приклади. Жінки мусять пра-**ти**, пряс-**ти**, пе-**чи** (пек-ти).

Наука. Дїєменники кінчать ся на -ти, а коли перед сим закінченєм стоїть гортанна, то на -чи.

Задача. Напишіть дієменники 110. задачі і віддїліть в них пень від закінченя, як в прикладах попередної науки.

§ 122. Приклади:

Дієменник:	питати,	1. ос. од. теп:	питаю
„	пасти	„ „ „ „	пас-у
„	хвалити	„ „ „ „	хвал-ю
„	губити	„ „ „ „	губ-лю:
„	хрестити	„ „ „ „	хрещ-у
„	ходити	„ „ „ „	ходж-у
„	носити	„ „ „ „	ош-у
„	возити	„ „ „ „	вож-у
„	платити	„ „ „ „	пла-чу
„	бігти (бічи)	„ „ „ „	біж-у

Наука. 1. ос. одн. теперішности має закінченє ***-у,*** *по голосозвуках і мягких шелестозвуках* ***-ю,*** *а по змягчених губних* ***-лю.*** *Зубні* ***т, д, с, з*** *і гортанні* ***к, г,*** *переходять в 1. ос. од. теп. на шипячі* ***ч (щ), дж, ш, ж.***

Задача. Напишіть 1. ос. одн. теп. дієслів 111. задачі!

§ 123. Приклади. Уважай! Уважаймо! Уважайте! Ходи! Ходїм(о)! Ходїть! Біжи! Біжім! Біжіть!

Наука. Спосіб приказовий творимо, додаючи до ня по голосозвуках ***-й, -ймо, -йте,*** *а по шелестозвуках* ***-и, -їм (-ім), -їть (-іть).***

Задача. Поставте дієслова 122. задачі в спосіб приказовий!

§ 124. Приклади. Питаю-**чий**, -а, -е; пасу-**чий**, -а, -е-; хваля-**чий**, -а, -е.

Наука. Від теперішности творимо дієприкметник дїяльний теперішности.

Задача. Утворіть дієприкметники дїяльні теперішности від дієслів 122. задачі!

§ 125. Приклади. 1. пас-**ший**, -а, -е, чита-**вший**, -а, -е; 2. пас, пас-**ла**, пас-**ло**; чита-**в**, чита-**ла**, чита-**ло**.

Наука. Від дієіменника творимо два дієприкметники дійальні минувшости, а то відкинувши окінченє **-ти** *дієіменника а додавши замість него закінченє 1.)* **-ший, -а, -е,** *а по голосозвуках* **-вший, -а, -е;** *2.)* **-в, -ла, -ло,** *або по шелестозвуках лиш* **-ла, -ло.**

Задача. Творіть оба дієприкметники дійальні минувшости від дієслів 110. задачі!

§ 126. Приклади. *а)* писати, писаний; *б)* кинути — кинений, колоти — колений, хвалити — хвалений, терпіти — терпен (-ий) *в)* пасти — пасений.

Наука. а) *Від дієіменника творимо дієприкметник страдальний, замінивши закінченє дієіменника на закінченє* **-ний, -на, -не.**

б) *Коли пень дієіменника кінчить ся на голосозвуки* **у, о, и, і, ї,** *то сї голосозвуки випадають, а замість них ставимо* **е** *або* **є.**

в) *Так само вставляємо* **е, є** *по шелестозвуках.*

Задача. Утворіть дієприкметники страдальні від дієслів: *а)* знати, сьпівати, ховати, обіцяти, стріляти, будувати, малювати; *б)* замкнути, тиснути, голоти, молоти, варити, палити, згоріти, веліти, гноїти; *в)* нести, вéзти, тряcти, згризти, пасти.

§ 127. Приклади. Плати-ти — плачений, купити — куп-**л**-ений. — дерти, дер-**тий**, -а, -е.

Наука. І при твореню сего дієприкметника мягчать ся зубні на шипячі, а по губних вставляємо **л.** *Декотрі дієприкметники страдальні мають закінченє* **-тий, -та, -те.**

Задача. Утворіть дієприкметник страдальний від дієслів: гасити, возити, гатити, згодити, мастити, вертіти, красити, золотити, пестити, садити; — замовити, зробити, купити, утомити, згорбити, збавити, утопити, кормити; — шити, кути, бити, терти, подерти, завити.

§ 128. Приклади. Я читав, читала, читало; ти читав, чатала, читало; він читав, она читала, оно читало; ми, ви, они читали.

Наука. Минувшість дієслів творимо, коли до дієльного дієприкметника минувшости, що кінчить ся на -в, -ла, -ло, -ли, додамо заіменники особові.

Задача. Утворіть минувшість від дієслів 110. задачі!

§ 129. Приклади. Я був пішов, ти був пішов, він був пішов, она була пішла, оно було пішло; ми були пішли, ви були пішли, они були пішли.

Наука. Деколи вживаємо і давноминувшість, додавши до минувшости слова: був, була, було, були.

Задача. Утворіть давноминувшість від доконаних дієслів попередної задачі!

§ 130. Приклади. Буду читати, будеш читати; він, она, оно буде читати, будемо читати, будете читати, будуть читати.

Наука. Будучність дієслів недоконаних творимо, коли перед дієіменник поставимо слова: буду, будеш, буде, будемо, будете, будуть.

Задача. Утворіть будучність недоконаних дієслів 110. задачі!

§ 131. Приклади. Прочитаю, прочитаєш, він (она, оно) прочитає, прочитаємо, прочитаєте, прочитають.

Наука. Від дієслів доконаних творимо незложену будучність закінченями теперішности.

Задача. Вискажіть **доконаними** дієсловами 110. задачі будучність!

§ 132. Приклади. *а)* Я би прочитав, ти би прочитав, він прочитав би, она би прочитала, оно прочитало би; ми би прочитали, ви би прочитали, они би прочитали.

б) Я би був прочитав, ти би був прочитав, він би був прочитав, она була би прочитала, оно було би прочитало; ми би були прочитали, ви би були прочитали, они би були прочитали.

Наука. а) *Спосіб можливий творимо, додавши злучник* ***би*** *до минувшости, коли хочемо означити можливість в теперішности. Злучник:* ***би*** *може стояти перед або й по дієслові.*

б) *Коли́ж хочемо означити можливість в минувшости, то додаємо злучник* ***би*** *до давноминувшости.*

Злучник: ***би*** *може стояти перед дієсловом: бути, або й по нїм.*

Задача. Утворіть оба способи можливі всїх 3 ос. одн. і мн. від дієслів: читати, ходити і писати!

Відміна перша.

§ 133. 1. взорець I. відміни.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Одина	1.	пита́-**ю**	я пита́-**в**, -**ла**, -**ло**	бу́ду пита́-ти
	2.	пита́-**єш**	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	пита́-**є**	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	пита́-**ємо**	ми пита́-**ли**	бу́демо пита́ти
	2.	пита́-**єте**	ви „	бу́дете „
	3.	пита́-**ють**	они „	бу́дуть „

Спосіб приказовий: пита́-**й**! пита́-**ймо**! пита́-**йте**!

Дієіменник: пита́-**ти**.

Дієприкметник дійальний теперішности: питаю-**чий, -ча, -че.**

„ дійальний минувшости: пита́-**в, -ала, -ало, -али**; пита́-**вший, -вша, -вше.**

„ страдальний: пи́та-**ний, -на, -не.**

Дієприслівник теперішности: пита́-**ючи**.

„ минувшости: пита́-**вши**.

Наука. Після сего (1.) взірця відміняють ся дієслова, у котрих пень дієіменника а теперішности рівний і кінчить ся голосозвуком: н. пр. в ***пита-ти*** *і* ***пита-ю*** *є пень пита-.*

Задача. Відміняйте після 1. взірця дієслова: читати, збирати, обіцяти, стріляти.

§ 134. 2. взорець І. відміни.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Одина	1.	пас-у́	я пас, пас-ла, пас-ло	бу́ду па́с-ти
	2.	пас-е́ш	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	пас-е́	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	пас-е́мо	ми па́с-ли	бу́демо па́с-ти
	2.	пас-е́те	ви „	бу́дете „
	3.	пас-у́ть	они „	бу́дуть „

Спосіб приказовий: пас-**и**! пас-**їм**! пас-**їть**!

Дієіменник: па́с-**ти**.

Дїєприкметник дїяльний теп.: пас-**у́чий, -ча, -че.**
„ „ мин.: пас, па́с-**ла**, па́с-**ло**,
па́с-**ший, -ша, -ше.**
„ страдальний: (с)пас-**е́ний.**
Дїєприслівник теп.: пас-**учи́.**
„ мин.: па́с-**ши.**

Наука. Після сего взірця відміняють ся дїєслова, у котрих пень дїєіменника а теперішности рівний і кінчить ся шелестозвуком: н. пр. **пас-ти** *і* **пас-у** *мають пень* **пас-**.

Задача. Відміняйте після сего взірця дїєслова: не́сти, ве́зти, трясти́!

§ 135. Прикладн. *а)* дїєім: клас-ти, тепер: клад-у;
„ стриг-ти, „ стриж-у;
б) „ дер-ти, „ др-у;
„ тер-ти, „ тр-у;
в) „ нес-ти, минув.: нїс;
„ вез-ти, „ вїз.

Наука. а) *Кінцевий шелестозвук пня декотрих дїєслів сего взірця зміняє ся.*

б) *Коли пень дїєіменника кінчить ся на* **р**, *то в теперішности може скоротити ся.*

в) *Голосозвук пня зміняє ся часто в минувшости (перезвук).*

Задача. Відміняйте після 2. взірця дїєслова: стри́г-ти, д(е́)р-ти, не́с-ти.

§ 136. 3. взорець І. відміни.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Однина	1.	дару́-**ю**	я дару-**ва́в**, -**а́ла**, -**а́ло**	бу́ду дарува́-ти
	2.	дару́-**єш**	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	дару́-**є**	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	дару́-**ємо**	ми дару-**ва́ли**	бу́демо дарува́-ти
	2.	дару́-**єте**	ви „	бу́дете „
	3.	дару́-**ють**	они „	бу́дуть „

Спосіб приказовий: дару-**й**! дару-**ймо**! дару-**йте**!

Дїєіменник: дарува́-ти.

Дїєприкметник дїяльний теп.: дару́-**ючий, -ча, -че.**

„ „ мин.: дарува́-**в, -ла, -ло.**

дарува́-**вший, -ша, -ше.**

„ страдальний: дарóва-**ний, -на, -не.**

Дїєприслівник теп.: дару́-**ючи.**

„ мин.: дарува́-**вши.**

Наука. Після сего (3.) взірця відміняють ся дїєслова, у котрих пень дїєіменника довший від пня теперішности, але оба пні кінчать ся голосозвуком: н. пр. в дїєіменнику **дарува-ти** *є пень* **дарува-**, *а в теперішности* **дару-ю** *є пень* **дару-**, *отже пень* **дарува-** *довший від пня* **дару-**, *але оба кінчать ся голосозвуками.*

Задача. Відміняйте після сего взірця дїєслова: купува́ти, мурува́ти, воюва́ти, працюва́ти!

§ 137. 4. взорець І. відміни.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Одина	1.	жд-**у**	я жда-**в**, **-ла**, **-ло**	бу́ду жда-ти
	2.	жд-**еш**	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	жд-**е**	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	жд-**е́мо**	ми жда-**ли**	бу́демо жда-ти
	2.	жд-**е́те**	ви „	бу́дете „
	3.	жд-**уть**	они „	бу́дуть „

Спосіб приказовий: жд-**и**! жд-**їм**! жд-**їть**!

Дієіменник: жда́-**ти**.

Дієприкметник дїяль. теп.: жд-**учий, -ча, -че.**

„ „ мин.: жда-**в, -ла, -ло.**

„ „ „ жда́-**вший, -вша, -вше.**

„ страдальний: жда́-**ний, -на, -не.**

Дієприслівник теп.: жд-**у́чи.**

„ мин.: жда́-**вши.**

Наука. Після сего (4.) взірця відміняють ся дієслова, у котрих пень дієіменника довший від пня теперішности і кінчить ся голосозвуком а пень тепер. твердим шелестозвуком; н. пр. пень дієіменника ***жда-*** *довший від пня тепер.* ***жд-****, перший кінчить ся голосозвуком* ***(а)****, другий же твердим шелестозвуком* ***(д).***

Задача. Відміняйте після сего (4.) взірця дієслова: зва́-ти, схну́-ти, реві́-ти, їха-ти.

§ 138. Приклади. *а)* Дієім.: **гнати**, теп.: **жену**, мин.: **гнав**, спосіб приказовий: **жени**! **женім**! **женіть**! — дієприкм.: **гнавший**, дієприсл.: **гнавши**.

б) Дїєім: махну́ти, будуч: махну́, минув.: махну́в;
дїєім: горну́ти, будуч: **бу́ду** горну́ти, минув.: горну́в;
дїєім: засо́хнути, будуч: засо́хну, минув.: засо́х.

Наука. а) *Деякі дїєслова 4. взірця переміняють звук г на ж, коли появляєсь корінне* **е.**

б) *Дїєслова на* **-нути** *не мають звичайно зложеної будучности, а деякі викидають в мин. нарості* **-ну.**

Задача. Відміняйте дїєслова: **гна́-ти.** махну́-ти, со́хнути, увя́нути.

§ 139. 5. взорець І. відміни.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Одинна	1.	ріж-**у**	я різ-**ав, -ла, -ло**	бу́ду різати
	2.	ріж-**еш**	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	ріж-**е**	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	ріж-**емо**	ми різа-ли	бу́демо різати
	2	ріж-**ете**	ви „	бу́дете „
	3.	ріж-**уть**	они́ „	бу́дуть „

Спосіб приказовий: ріж! ріж-**мо**! ріж-**те**!
Дїєіменник: різа-ти.
Дїєприкметник дїяль. тепер.: ріж-**учий, -ча, -че.**
„ „ минувш.: різа-**в, -ла, -ло.**
„ „ „ різа-**вший, -ша, -ше.**
„ страдальний: різа-**ний, -на, -не.**
Дїєприслівник тепер.: ріж-**учи.**
„ минувш.: різа-**вши.**

Наука. Після сего (5.) взірця відміняють ся дїєслова, котрих пень дїєіменника довший від пня теперішности, перший кінчить ся голосозвуком (різа-),

а послі́дний мягким або змягченим шелестозвуком (ріж). Дїєслова сего взірця переміняють звук **з** *на* **ж**, **с** *на* **ш**, **т** *на* **ч**, **д** *на* **дж**, **ст** *на* **щ**, **г** *на* **ж**, **к** *на* **ч**, **х** *на* **ш**, **ск** *на* **щ**.

Задача. Відміняйте після сего взірця дїєслова: ма́зати, писа́ти, пря́тати, глода́ти, свиста́ти, струга́ти, пла́кати, бре**х**а́ти, плес**к**а́ти, коло́ти, ора́ти, сла́ти. (Уважайте при тім на переміну означених звуків!)

§ 140. Відміна друга.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність
Одина	1.	хвал-**ю**	я хвали́-**в**, **-ла**, **-ло**	бу́ду хвали́-ти
	2.	хвал-**и́ш**	ти „ „ „	бу́деш „
	3.	хвал-**и́ть**	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „
Множина	1.	хвал-**имо́**	ми хвали́**ли**	бу́демо хвали́-ти
	2.	хвал-**ите́**	ви „	бу́дете „
	3.	хвал-**я́ть**	они „	бу́дуть „

Спосіб приказ.: хвал-**и́**, хвал-**ї́м**, хвал-**ї́ть**.

Дїєіменник: хвали́-**ти**.

Дїєприкметник дїяльн. тепер.: хвал-**я́чий**, **-ча**, **-че**.

„ „ минувш.: хвали́-**в**, **-ла**, **-ло**.

„ „ „ хвали́-**вший**, **-ша**, **-ше**.

„ страдальний: хвал-**е́-ний**, **-на**, **-не**.

Дїєприслівник тепер.: хвал-**ячи**.

„ минувш.: хвали́-**вши**.

Наука. Після 2. відміни відміняють ся дїєслова, що в 2. ос. одн. теп. кінчать ся на **-жи**.

Задача. Відміняйте після сего взірця дїєслова: учити, варити, палити, лїчити, ранити!

§ 141. Приклади. *а)* тепер.: губ-**л**-ю, сип-**л**-ю; *б)* дієприкм.: болячий, болючий; роб-**л**-ячий, роб-у-чий; *в)* дієприкм.: борон-е-ний, ход**ж**-е-ний.

Наука. а) *В теперішности вставляємо по губних* **л**.

б) *Дієприкметник дійсний теп. приймає закінчене* **-ячий** *або* **-ачий** *(часом і* **-учий** *або* **-ючий**), *по губних вставляєсь* **л**.

в) *Дієприкметник страд. приймає перед закінченем* **-чий** *звук* **е**, *перед котрим зубні мягчать ся.*

Задача. Відміняйте після сего взірця дієслова: числи́ти, слави́ти, гаси́ти, хрести́ти; сиді́ти, верті́ти, горі́ти, терпі́ти, крича́ти, спа́ти.

§ 142. Приклади. Стріль! Стрі́ль-**мо**! Стрі́ль-те! Муч! Му́ч-мо! Му́ч-те!

Наука. Деякі дієслова II. відміни мають скорочений спосіб приказовий.

Задача. Напишіть спосіб приказовий дієслів: вірити, ква́сити, гля́дити, позво́лити, ба́чити, уда́рити, ба́вити, пові́сити, ра́дити, дойти! (Уважайте, по котрих звуках треба писати **ь** а по котрих ні!)

Відміна трета.

Взорець відміни дієслова:

§ 143. дати.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Спосіб приказ.	Дієприкметник
Одинина	1.	дам	я дав, дала, дало		теп.: даючий. -ча, че;
	2.	да**ш**	ти „ „ „	дай!	мин.: давший. -ша, -ше;
	3.	да**сть**	він „ она „ оно „		страд.: даний, -на, -не.
Множина	1.	дамо	ми дали	даймо!	Дієприслівник: давши.
	2.	дасте	ви „	дайте!	
	3.	дадуть	они „		

§ 144. б) їсти.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність	Спосіб приказ.
Одина	1.	їм	я їв, їла, їло	бу́ду їсти	
	2.	їш	ти „ „ „	бу́деш „	їж!
	3.	їсть	він „ она́ „ оно́ „	бу́де „	
Множина	1.	їмо	ми їли	бу́демо їсти	їжмо!
	2.	їсьте	ви „	бу́дете „	їжте!
	3.	їдять	они „	бу́дуть „	

Дїєприкметник

дїяльний: теп.: їдя́чий, -ча, -че;
мин.: ївший, -ша, -ше;
страд.: їджений.

Дїєприслівник

теп.: їдя́чи;
мин.: ївши.

§ 145. в) бути.

Число	Особа	Теперішність	Минувшість	Будучність	Спосіб приказ.
Одина	1.	я є	я був, була, було	бу́ду	
	2.	ти є	ти „ „ „	бу́деш	будь!
	3.	він, она, оно є	він „ она „ оно „	бу́де	
Множина	1.	ми є	ми бу́ли	бу́демо	бу́дьмо!
	2.	ви є	ви „	бу́дете	бу́дьте!
	3.	они є	они́ „	бу́дуть	

Дїєприкметник

теп. (су́щий): буду́чий, -ча, -че;
мин.: бу́вший, -ша, -ше.

Дїєприслівник

теп.: будучи́;
мин.: бу́вши.

Задача. Відміняйте після сих взірців дієслова: *а)* від**дати**, *б)* оповісти (без злож. будуч.), *в)* заб**у́ти** (без зл. буд.)

§ 146. Приклади: *а)* пита**єш**, пас**еш**, дару**єш**, ж**деш**, р**іжеш**; *б)* хвал**иш**, таї**ш**; *в)* **даси** або **даш**, **їси** або **їш**, **єси** або **є**.

Наука. а) *До першої відміни належать дієслова, що в 2. ос. одн. теперішности мають окінченє: **-еш** або **-єш**.*

б) *До другої відміни належать дієслова, що в 2. ос. одн. теперішности мають окінченє **-иш** або **-їш**.*

в) *До третої відміни належать дієслова, що в 2. ос. одн. теперішности мають окінченє **-си** або **-ш**. До сеї відміни належать дієслова: **дам, їм і є** та утворені від них подібні.*

Задача. Напишіть дієіменники, та 1. і 2. ос. одн. теперішности дієслів із 15. уст. чит. й означіть в скобках, після котрої відміни і якого образця они відміняють ся!

Часть III.

Складня, части мови невідмінні, перепинане.

1. Речене поєдинче.

§ 147. *Наука до повторення. Речене є гадка висказана словами. Головні части речення є* ***присудок*** *і* ***підмет****. Присудок є то, що в реченю сказано. За присудком питаємо: Що сказано в реченю? а відповідаємо: „В реченю сказано, що хтось, чи щось . . . . . (і додаємо присудок). За підметом питаємо: Хто, що . . . (із додатком присудка)? Речене, що виражає лише одну-єдину гадку, зове ся речене* ***поєдинче****. На кінци речень, котрі щось* ***висказують****, ставимо точку (.), по питанях* ***питайник*** *(?), а по приказах або окликах* ***окличник*** *(!). Оклики є слова або звуки, котрими виражаємо наші чувства, кличемо або гонимо звірята, чи вдаємо який голос, звук шелест і т. п. Присудок злучений часом з підметом словом:* ***бути;*** *се слово називає ся тоді* ***злучка****.*

Задача. Перепишіть слїдуючі поєдинчі речення і підчеркніть в них присудок раз, а підмет двічи: Добра книжка то добрий приятель. Она навчає розуму. Розум конечний чоловікови. Учений панує. Він усюди перший.

§ 148. Приклади. **Наука** пожиточна. **Она** людем конечна. **Ситий** голодного не знає. **Сто** велике число. „**І**“ є злучник. „**Тут**“ є прислівник. „**По**“ є приіменник. „**Ох**“ є оклик. **Читати** штука.

Наука. Підметом може бути кожде слово.

Задача. Випишіть над кождим підметом 147. задачі, яке слово кождий підмет є!

§ 149. Приклади. Я учу ся. Я ученик. Я пильний. Я ще не караний. Я в школї перший. Такий я.

Наука. Присудком може бути дїєслово або імя (іменник, прикметник, дїєприкметник, заіменник або числівник).

Задача. Напишіть верх кождого присудка 147. задачі, яке слово кождий присудок є.

§ 150. Приклади. Бог добрий. Люди грішні. Люди кають ся. Бог прощає.

Наука. Присудок і підмет того самого речення повинні по можности ***згоджуватись*** *що-до роду, числа, відмінку й особи.*

Задача. Приберіть до підметів: *а)* я, ти, він, ми; *б)* ученик, учениця, дитя, дїти — із присудків *а)* читає, читаємо, читаю, читаєш; *б)* пильні, пильне, пильний, пильна — такі, що межи ними є згода в роді, числї, відмінку й особі.

2. Речене розширене і нерозширене.

§ 151. *Наука до повторення. Поєдинче речене, що складає ся лише з підмета і присудка, називає ся реченє* ***нерозширене****. Речене, що крім підмета й присудка має ще й иньші части, зове ся* ***розширене.***

Злучка не розширяє речення.

Задача. Випишіть із слїдуючих речень *а)* нерозширені, *б)* розширені, і підчеркніть в них присудок раз, а підмет двічи: Голодній кумі хлїб на умі. Громада великий чоловік. Голоден не годен. І в наше віконце засьвітить раз сонце. І лїнивий віл отаву би їв. Покірне теля дві корові ссе. Печені голуби не летять до губи. Час не стоїть. Лихе доброго не любить. Конець дїло хвалить. Здоровє скарб. Гроші мідь. Кожда рука д собі крива.

А. Предмети.

§ 152. Прикладн. Ученик пише. Ученик пише **задачу**.

Наука. Речене нерозширене можна розширити предметом, якого жадають певні дїєслова.

§ 153. Прикладн. Молотїльник **молотить** збіже. Молотїльник **працює**.

Наука. Дїєслова, котрих дїйство ***переходить*** *від підмета на иньшу особу або річ, зовуть ся* ***перехідні****. Дїєслова, котрих дїйство* ***не переходить*** *на иньшу особу або річ, зовуть ся* ***неперехідні.***

Задача. Означіть, котрі із дїєслів 66. уст. чит. перехідні а котрі неперехідні.

§ 154. Прикладн. Рано дитина вбирає **ся**, миєсь, чеше **ся** і молить **ся**.

Наука. Дїєслова перехідні, сполучені з заіменником: ***ся****, що їх дїйство* ***звертає*** *ся назад до підмета, зовуть ся* ***зворотними****.*

Заіменник ***ся*** *пишіть віддїльно від дїєслова!*

Задача. Випишіть із 6. уст. чит. дїєслова зворотні!

§ 155. Прикладн. Їмо **хлїб**. Пємо **воду**. Пишемо **задачу**.

Наука. Дієслова перехідні домагають ся предмету в 4. відмінку на питанє: кого? що?

Задача. Розширіть отсї речення предметом в 4. відм., відповідаючи на питанє: кого? що? і підчеркніть предмети: Бог любить —. Бог карає —. Учитель хвалить —. Учитель ганить —. Батько напоминає —. Мати годує —. Рільник оре —. Швець шиє —. Ученик пише —. Коні тягнуть —. Коти ловлять —. Пес стереже —.

§ 156. Приклади. Ученики дякують **учителеви**. Они **єму** вдячні. Мороз шкодить **ростинам**. Він **їм** шкідливий.

Наука. Деякі дієслова і прикметники домагають ся предмету в 3. відм. на питанє: кому? чому?

Задача. Розширіть слїдуючі речення предметом в 3. відм., відповідаючи на питанє: кому? чому? і підчеркніть ті предмети: Бог помагає —. Ученик дякує —. Нїхто не вірить —. Не противсь —! Гусеницї шкодять —. — хлїб на умі. — просо на думцї. Дякуй —! Молїтесь —! Слуга вірний —. Ученик покірний —. Кінь помічний —. — сорочка не мила.

§ 157. Приклади. Заяць боїть ся **пса**. Голодний жадний **хлїба**.

Наука. Деякі дієслова і прикметники жадають предмета в 2. відм. на питанє: кого? чого?

Задача. Розширіть наступуючі речення предметами в 2. відм., відповідаючи на питанє: кого? чого? і підчеркніть предмети: Бійте ся —! Жебрак просить —. Слухайте —! Добрий соромить ся —. Робітник жадає —. Курка шукає —. Хорий дожидає —. Сварливий чіпає ся —. Голодний жадний —. Сьвідомий — цїнить добро.

§ 158. Приклади. Гадина **не** має **ніг**. Унеї **нема ніг**.

Наука. Дієслова, що получені з перечкою ***не,*** *жадають також предмету в 2. відмінку.*

Перечку ***„не“*** *не пишіть разом з дієсловом, а осібно!*

Задача. Додайте предмет в отсих реченях: Бог **не** любить —. Не говори —! Ситий **не** знає —. Брехун **не** любить —. Пси не терплять —. Без му́ки **нема** —. Гадина **не має** —. Дурний не має —. Не рушай —!

§ 159. Приклади. Дитина бавить ся **лялькою.**

Наука. Деякі дієслова жадають предмета в 6. відм. на питанє: ким? чим?

Задача. Розширіть наступуючі реченя предметами в 6. відм., відповідаючи на питанє: ким? чим? і підчеркніть предмети: Добрий бридить ся —. Дїти тїшать ся —. Родичі журять ся —. Бог править —. Цїсар управляє —. Президент править —. Староста рядить —. Начальник кермує —. Ученики величають ся —. Богач чванить ся —.

§ 160. Приклади. Бабуся оповідає **унукам байки**.

Наука. а) *Деякі дієслова жадають двох предметів, з котрих один стоїть звичайно в 3. відм. на питанє: кому? а другий в 4. на питанє: що?*

б) *Однак часом стоять і оба предмети в 4. відм., один на питанє: кого? а другий на питанє: що?*

в) *або один в 4. а другий в 2. або*

г) *один в 4. а другий у 6. відм.*

Задача. Розширіть слїдуючі реченя двома предметами: *а)* Бог дає (**кому?**) (**що?**). Милосердний дарує — —. Учитель завдає — —. Мати показує — —. Учитель показує — —. Довжник віддає — —. Вода забирає — —. *б)* Учитель

випитує (**кого?**) (**що?**). *в)* Учитель учить (**кого?**) (**чого?**). *г)* Не називай (**кого?**) (**чим?**)!

§ 161. Приклади. Івась любить школу. Він жадний науки. Він послушний учителеви. Хлопчина тїшить ся книжкою. Він учить ся всего доброго. Всї хвалять єго. Нема більше любленого на сьвітї.

Наука. Предметом може бути іменник, заіменник, прикметник, дїєприкметник або числівник в 2., 3., 4. і 6. відмінку.

За такими предметами питаємо: кого? чого? — кому? чому? — кого, що? — або ким? чим? і додаємо до сих питань завсїди дїєслово або прикметник, до котрого они належать.

Задача. Вишукайте в поєдинчих реченях 66. уст. чит. дїєслова і прикметники, питайте ся ними та повисшими питанями за предметами тих речень і випишіть предмети, які найдете, зазначуючи при тім в скобках їх відмінок!

Б. Предмети з приіменниками.

§ 162. *Наука до повторення. Приіменники є слова, що стоять* ***при іменниках****, заіменниках або числівниках і виражають відношенє одної особи, звірини, річи або роботи до другої. — Кождий приіменник править одним або й кількома із 7-ох відмінків, крім 1го і 5го.*

З 2. відмінком лучать ся приіменники: ***без, біля, близь, від, верх, вздовж, висше, до, для, замість, зглядом, з, зі, із, крім, край, круг, коло, намість, недалеко, низше, окрім, опріч, після, поруч, поуз, побіч, поперек, против, проти, право, ради, серед, сперед, спід, спопід, спонад.***

З 3. відмінком лучать ся приіменники: **ід** *або* **д, к** *або* **ік.**

З 4. відмінком лучать ся приіменники: **через, про, крізь.**

З 3. і 7. відмінком лучить ся приіменник: **при.**

З 2. і 4. відмінком лучить ся приіменник: **мимо.**

З 4. і 7. лучать ся приіменники: **на, о.**

З 2., 4. і 7. відмінком лучать ся приіменники: **в, у.**

З 4. і 6. відмінком лучать ся приіменники: **за, під, над, межи, між.**

З 2. і 6. відмінком лучать ся приіменники: **з, із, зі, зо.**

З 3., 4. і 7. відмінком лучить ся приіменник: **по.**

Приіменники бувають і зложені.

Зложений приіменник лучить ся з тим відмінком, якого другий з них вимагає.

Такі зложені приіменники є: **ізза, поза, помежи, помимо, ізпід, попід, поверх, ізнад, понад, змежи, спомежи, спопри, споперед, около, навколо, округи, навкруги, ведля, задля, замість, намість, назад, позад, понизше, повисше** *і т. п.*

Задача. Випишіть із 68. уст. всї приіменники й напишіть, яким відмінком кождий править. —

§ 163. Прикладп. Побожний надіє ся **на Бога!** Бог памятає **о всїх.**

Наука. Деякі дїєслова жадають предмета з приіменником.

Задача. Розширіть слїдуючі реченя предметами, підчеркніть їх і напишіть в скобках відмінок, в котрім стоять: Побожний уповає **на** —. Родичі дбають **о** —. Спустив ся дїд **на** —. Не забувай **на** —! Відний просить **о** —. Учитель старає ся **о** —. Богач дуфає **на** —. Не спускай ся **на** —! Дбай **про** —! Легкодух не дбає **о** —.

В. Прислівники і придатки прислівникові.

а) Поділ прислівників.

164. *Наука до повторення.* *Прислівники означають час, місце, спосіб, степень і порівнанє, причину, наслїдок, замір, припуст і умову дїйства — або — они висказують: коли, де, як, як дуже, чому, на що, помимо чого і під яким услівєм щось дїє ся.*

Прислівники місця є а) *на питанє: де?* **тут, там, всюди, нїдé, дебýдь, дейнде, оттýт, оттáм, онтáм, там і сям, денéбудь, блúзько, далéко, недалéко;** б) *на питанє: куди?* **сюдú, тудú, горí, долíв, кудúсь, нїкýди, напередú, назáд, навкругú, докóла, онтудú, тамтудú, направцí, бóсторонь, назýстріч;** — в) *на питанє: відки?* **вíдти; вíдси, нївíдки, з'усюди.**

Прислівники часу відповідають на питанє: коли? відколи? доки? є: **тепéр, нúнї, сегóдня, днесь, вчéра, передучéра, онóгди, úнодї, зáвтра, позáвтра, рáно, вéчером, зимí, лíтї, торíк, тогíд, все, зáвсїди, потíм, опíсля, давнó, колúсь, нїкóли, дóси, дóти, тодí, тогдú, колинéбудь, вже, ще, бувáло, дóсьвіта, скоросьвíт, снóчи.**

Прислівники способу на питанє: як? є: **так, ось-як, úнак, инáкше, инáче, всїлякó, нїяк, нї сяк — нї так, не, нї, дýже, вéльми, нáдто, дóста, лéдво, трóхи, неабúяк, якнéбудь, невмíру, багáто, мнóго, чимáло, ще, згóдом, пáче, мов, немóв, раз, двíчи, стократь, чáсто.**

Задача. Випишіть із слїдуючих речень всї прислівники й означіть, який кождий є: Там добре.

де нас нема. Всюди добре, дома найлїпше. Ріка не тече горі а долів. Куди баран, туди й вівцї. Нинї менї, завтра тобі. Що сегодня можеш зробити, не відкладай на завтра! Рано вставай, пізно лягай! Перше подумай, опісля дїлай! Як думаєш, так і говори, не иначе! Всїляко на сьвітї буває. Раз чоловік родить ся, раз і умирає. Не говори нїколи неправди! Туди лози гнуть ся, куди вітер віє. Сиротї тодї недїля, як сорочка біла. До пекла дорога дуже легка. Завсїди працюй, нїколи не дармуй! Роби скоро, а їж поволи!

§ 165. Прикладн. Оно **справдї так, неинакше,** що лїнивство **не** годує, **нї** гріє, **анї не** служить здоровлю, **противно** дуже шкідливе.

Наука. Є ще й на питанє: так чи нї? а) *прислівники твердячі: так, дїйсно, справдї, авжеж, абияк, мабуть, можe, очивидно, неинакше;* б) *прислівники заперечаючі: не, нї, нетак, анїраз, анїтрохи, противно, навиворіть, нїколи, нїде.*

Задача. Напишіть прислівники твердячі і заперечаючі з памяти!

§ 166. Прикладн. **Як** ся маєш? **Відки** йдеш? **Куди** Бог провадить?

Наука. Є також прислівники питайні а то: чи? чому? длячого? по що? коли? від коли? відки? куди? кілько? кілько раз? де? як? як часто? як много? як дуже? хиба-ж? невжеж?

Задача. Відповідайте на питайні прислівники відповідними иньшими!

б) Творенє прислівників.

§ 167. Приклади. Цьвіт рожі **красний**. Рожа цвите **красно**. — Праця хліборобa **тяжка**. Хлібороб працює **тяжко**.

Наука. Прислівники творимо з прикметників, змінюючи їх закінченя звичайно на -о.

Задача. Утворіть прислівники із отсих прикметників: острий, тупий, високий, низкий, короткий, довгий, скорий, повільний, дорогий, дешевий, солодкий, гіркий, легкий, тяжкий, бистрий, милий, простий, тихий, голосний, хитрий, сьмілий, гарний, красний, давний, певний, страшний, далекий, близкий, ясний, темний.

§ 168. Приклади. Зоря сьвітить **ясно**, місяць **яснійше**, сонце **найяснійше**. Срібло продають **дорого**, золото **дорожше**, дияманти **найдорожше**.

Наука. Прислівники, особливо утворені з прикметників, можна степенувати як прикметники, але в 2. і 3. степени кінчать ся они на -е.

Задача. Степенуйте прислівники попередної задачі!

в) Придатки прислівникові.

§ 169. Приклади. 1.) Бог є **всюди**. 2.) Пильний працює **завсіди**. 3.) Бідний живе **тяжко**.

Наука. Реченя розширяємо і придатками прислівниковими.

Розріжняємо придатки прислівникові 1.) місця, 2.) часу і 3.) способу.

За придатками прислівниковими питаємо як за прислівниками, додаючи до питань ще й дїєслово, яке є в реченю. Придатки прислівникові місця виражаємо прислівниками місця.

Задача. Розширіть слїдуючі реченя придатками прислівниковими і то прислівниками: 1.) **місця,** відповідаючи на питаня: *а)* **де?** Бог є —. Школа стоїть —. Церков стоїть —. Я сиджу —. Ти сидиш —. *б)* **куди?** Ходи —! Дорога веде —. Брехун не зайде —. *в)* **відки?** Вітер віє —. Школярі схо́дять ся —. Сонце сьвітить —. Підемо —.

§ 170. Приклади. Дїти вчать ся **в школі**. Зорі стоять **на небі**.

Наука. Придатками прислівниковими місця можуть бути й імена.

Задача. Розширіть наступуючі реченя придатками прислівниковими місця, відповідаючи іменами т. є. іменниками і т. п. слова́ми на питаня:

а) **де?** — Учимо ся —. Молимо ся —. Живемо —. Цїсар резидує —. Президент мешкає —. Староство є —. Сонце сьвітить —. Риба живе —. Трава росте —. Вода тече —.

б) **відки?** — Сонце сходить —. Вода витїкає —. Сіль походить —. Книжки приносять —. Дрова привозять —. Курята виводять ся —. Збіже виростає —. Дощ паде —. Хмари надходять —. Бузьки прилїтають —.

в) **куди?** — Потік вливає ся —. Снїг паде —. Ластівки відлїтають —. Купець їде —. Товар повертає —. Женцї ідуть —. Школярі спішать —. Прут впадає —. Сонце заходить — Дорога веде —.

§ 171. Приклади. Сонце заходить **вечером**. Сонце заходить **у вечер**.

Наука. Придатками прислівниковими часу можуть бути прислівники часу або й імена.

Задача. Розширіть наступуючі реченя придатками прислівниковими часу, відповідаючи 1.) прислівниками часу, а потім 2.) іменами на питання:

а) **коли**? — Учимо ся —. Їмо —. Не дармуй —! Учи ся —! Сонце сходить —. Панотець служить —. Школярі вчать ся. —.

б) **відколи**? — Сонце зійшло —. День настав —. Пильний встав —. Кури сплять —.

в) **доки**? — Бог буде —. Чоловік вчить ся —. Ніч треває —.

§ 172. Приклади. Голуб летить **скоро**. Голуб летить **як куля**.

Наука. Придатками прислівниковими способу можуть бути прислівники способу або імена.

Задача. Розширіть слїдуючі реченя придатками прислівниковими способу, відповідаючи на питанє: **як**? *а)* прислівниками способу, *б)* іменами: Ластівка летить —. Лев рує —. Лїнивий лїзе —. Пажерливий їсть —. Дощ лиє —. Сьпівак сьпіває —. Бесїдник говорить —. Робітник голодний —.

§ 173. Приклади. *а)* Лис **дуже** хитрий. *б)* Снїг тає **від тепла**. *в)* Плуг потрібний **до ораня**. *г)* Жнець працює **помимо спеки**. *д)* Кожух добрий **на мороз**. *е)* **Салом** ловлять миши. *є)* Стіл **із дерева**.

Наука. Придатки прислівникові способу бувають часто також придатками прислівниковими: а) *степени і порівнаня на питанє: як дуже?* б) *причини і наслїдку на питанє: чому?* в) *заміру на питанє: на що?* г) *припусту на питанє: мимо чого?*

д) умови на питанє: на який випадок? е) *средства на питанє: ким? чим?* — *і* є) *матерії на питанє: із чого?*

Задача. Розширіть наступуючі реченя придатками прислівниковими:

а) **степени** (відповідаючи на питанє: як дуже?): Сонце пече —. Хорий — дихає. Старий їсть —. Лев — сильний. Вовк — пажерливий.

б) **причини і наслїдку** (на питанє: чому? від чого?): Вода замерзає —. Лїд топить ся —. День ясний —. Пес утїкає —. Бідний плаче —. Голий трясе ся —.

в) **заміру** (на питанє: на що?): Книжка потрібна —. Кінь добрий —. Збіже росте —. Ученик учить ся —. Гній потрібний —. Чистота конечна —. Церков є —.

г) **припусту** (на питанє: мимо чого?): Пильний працює —. Весна настане —. Збіже потрібне —. Спірітус не мерзне —. Ялиця зеленїє ся —. Вуголь не топить ся —.

д) **умови** (на питанє: під яким услівєм? — на який випадок?): Тестамент потрібний —. Парасоль добрий —. Лїкар конечний —. Сикавка потрібна —.

е) **средства** (на питанє: ким? чим?): Старих воробцїв не ловлять (**чим?**) Видимо —. Чуємо —. Нюхаємо —. Смакуємо —. Листи посилаємо —. Люди їздять —. Хлїборо̀б оре —. Ходимо —. Пишемо —. Рисуємо —.

є) **матерії** (на питанє: із чого?): Шиба зроблена (**із чого?**). Папір виробляють —. Перо зроблене —. Зошит зроблений —. Лавка зроблена —.

Сорочка ушита —. Сїрак ушитий —. Чоботи роблять —. Шапка ушита —. Капелюх уплетений —. Ножі виробляють —. Корона вибита —. Гелєр укований —. Крейцар зроблений —. Миска виготовлена —.

§ 174. Приклади. Люди **молять ся в церкві**. Бог **помагає в потребі**. Пчола **працює пильно** Перо **потрібне до писаня**.

Наука. Придатки прислівникові належать до дїєслів і прикметників.

Задача. Винайдїть в слїдуючих реченях дїєслова та прикметники й питайте ними разом з питаннями науки § 169.—174. за придатками прислівниковими, та випишіть прислівникові придатки, які найдете! Бог не бє буком. Чоловік учить ся до смерти. Не лїнуй ся рано встати а замолоду учити ся! Правда і в морі не втоне. Легкодух жиє безжурно. Розумний говорить як з книжки. Один плаче з горя, а другий з утїхи. Пізнати птицю по пірю. Бог дав руки до му́ки. Мимо біди миле житє. Без му́ки нема мукй. Молодість минає неначе красний сон. В тревозї памятають люди о Бозї. Пес не втїкає від хлїба, а від бука. З одного дерева (буває) хрест і лопата. Хоробрий готовий на смерть. Язиком не бовтай! Їжа конечна до житя.

Г. Придатки прикметникові.

§ 175. Приклади. Васильок цьвітка. Васильок **паху́ча** цьвітка.

Наука. Речення розширяємо й придатками прикметниковими. Придаток прикметниковий належить все до якогось іменника.

За придатками прикметниковими питаємо який? яка? яке? і додаємо іменник, до котрого придаток належить.

Задача. Розширіть слїдуючі речення придатками прикметниковими, відповідаючи прикметниками на питанє: який? яка? яке? або які? і означеними іменниками: Церков **дім** (який?). — **бочка** гудить. — **бочка** мовчить. — **праця** не гріє. — **дїти** вінець. — **дїти** конець. Пава — **птиця**. — **ученик** вчить ся. І — **віл** би їв. Медвідь — **звір**. Пчола — **комаха**.

§ 176. Приклади. *а)* Буковина край. Буковина **наш** край. *б)* Книжка нова. **Ся** книжка нова.

Наука. Придатками прикметниковими можуть бути і всї заіменники крім особових а то на питанє а) *чий, чия, чиє?* б) *котрий? котра? котре?*

Задача. Розширіть отсї реченя, додаючи до означених іменників *а)* заіменники присвоюючі. *б)* вказуючі і иньші:

а) — **Цїсар** зове ся Франц Йосиф. — **Цїсарева** називає ся Єлисавета. — **батько** добрий. — **мати** любить мене. — **родичі** менї дорогі. — **хата** наймилїйша. — **учитель** учить нас. — **школа** люба нам. — **село** нам наймилїйше.

б) — **книжка** є граматика. — **книжка** є читанка, — **зошит** мій. — **табличка** твоя. — **кляса** наша. — **край — обичай.**

§ 177. Приклади. Сїчень місяць. Сїчень **перший** місяць.

Наука. Придатками прикметниковими можуть бути і числівники на питаня: котрий? котра? котре?

Задача. Розширіть отсї реченя придатками прикметниковими, прикладаючи до кождого означеного іменника числівник: (Котра) **година** обідна. Неділя — **днина**. Грудень — **місяць**. Адам був — **чоловік**. Єва була — **жінка**. Нині — **днина** — **місяця**. Буквар — **книжка**.

§ 178. Приклади. *а)* Чернівці столиця. Чернівці столиця **Буковини**. *б)* Чернівці місто. Чернівці місто **над Прутом**.

Наука. Придатками прикметниковими можуть бути а) *іменники в* **2. відм.** *т. зв.* ***придатки іменникові*** *або* б) *іменники з приіменниками т. зв. придатки* ***приіменникові*** *на питанє чий? чия? чиє? або який? яка? яке?*

Задача. Розширіть наступуючі реченя придатками прикметниковими, прикладаючи до означених іменників:

а) **іменники в 2. відм.** (відповідаючи на питанє чий? чия? чиє?) Австрия **цісарство** —. Відень **столиця** —. Прут головна **ріка** —. Львів головне **місто** —. Буда-Пешт **столиця** —. Качика **копальня** —. Гуцули **жителї** —.

б) **іменники з приіменниками** (на питанє котрий? котра? котре?) — **дорога** легка. Пригода — **дорога**. **Їзда** — приємна. **Подорож** — тяжка. **Ловля** — небезпечна. **Козаки** — звались Запорожцями. **Краї** — звуть ся Долитавщина. **Землї** — називають ся заморскі. **Люди** — називають ся селяни.

§ 179. Приклади. Федькович Буковинець. **Поет** Федькович Буковинець. — Відень столиця. **Місто** Відень столиця.

Наука. Придатком прикметниковим може бути іменник, що згоджує ся з іменником, до котрого він приданий, в відмінку. Такий придаток називає ся ***прикладка*** *і відповідає на питанє котрий? котра? котре?*

Задача. Розширіть слїдуючі реченя прикладками до означених іменників: — **Йосиф** орав. — **Мария Тереса** придбала Буковину. — **Володимир** охрестив Русь. — **Данило** збудував — **Львів**. — **Йосиф** II. був син — **Марії Тереси**. Чернівцї головне місто — **Буковини**.

§ 180. Приклади. Фердинанд I. зніс панщину. Фердинанд I., **цїсар Австриї**, зніс панщину.

Наука. Прикладка може стояти і по іменнику, до котрого належить; тодї віддїляємо єї спереду і ззаду протинками.

Задача. Підчеркніть в слїдуючих реченях прикладки і віддїлїть їх спереду і ззаду протинками: Йосиф II. син Марії Тереси любив дуже нарід. Кароль VI. батько Марії Тереси оставив цїсарство своїй дочцї. Мария Тереса дочка цїсаря Кароля VI. була цїсаревою. Маршал Радецкий славний войовник знаний і руским людем.

§ 181. Приклади. **Мореплавець Колюмб** відкрив Америку. **Героя Андрія Гофера** розстрілили вороги. Ми вірні **Цїсареви Франц-Йосифови I-му**.

Наука. Придатки годять ся звичайно з іменниками, до котрих они придані, в родї, числї і відмінку.

Задача. Означіть в попередних задачах рід, число і відмінок іменників і їх придатків!

§ 182. Приклади. *а)* На руці є **пять** пальців. *б)* В морі **богато** води. *в)* Маю **двоє очий**. *г)* Корона є **пів** золотого.

Наука. Числівники а) *головні від пять в гору,* б) *невідмінні числівники неозначені,* в) *збірні і* г) *дроби (пів і т. п.) лучать ся все з 2. відм. іменника, до котрого належать.*

Задача. Розширіть слїдуючі реченя придатками прикметниковими до означених іменників і ужийте до того числівників:

а) **головних**: Рука має — **пальці**. Тиждень має — **днї**. Рік має — **місяці**. Сотка має — **десятки**;

б) **неозначених**: На небі — **зьвізди**. В зимі — **птиці**. В морю — **пісок**;

в) **збірних**: Мої родичі мають — **дїти**. Качка виводить — **качата**. Курка виводить і — **курята**;

г) **дробів**: Дванацять години є — **доба**. Три місяці чинять — **рік**. Двацять і пять гелєрів є — **корона**.

3. Розставка слів в реченю.

§ 183. Приклади. *а)* **Учитель хвалить ученика**
(підмет) (присудок) (предмет.)
1. 2. 3.

Кождий **учитель хвалить** радо пильного **ученика.**
(прид. прикм.) — — (прид. присл.) (прид. прикм.) —

б) **Гріє місяць?** — Чи місяць гріє?
(прис.) (підм.) (підм.) (прис.)

в) **Хто** вічний? — **Чи** сніг потрібний?
Як називає ся наш Ісар? **Коли** припадає день Єго уродин? — **Кому** на вік, **тому** на лїк. — **І** в давні лїта бувала біда.

Наука. а) *Слова розставляємо в реченю звичайно так:* ***Наперед іде підмет, потім присудок, опісля аж предмет.*** *Придатки прикметникові стоять* ***перед*** *іменниками а прислівникові* ***по*** *дієсловах та прикметниках. Се є* ***звичайний порядок*** *слів в реченю. Коли-ж на якім слові кладемо більший натиск, тоді посуваємо єго звичайно назад, часом знов аж на сам перед.*

б) *В реченях питайних стоїть часто перше присудок а потім аж підмет.*

в) *Заіменники і частиці питайні та відносні і злучники стоять на початку реченя.*

Задача. Порівнайте розставку слів в поєдинчих реченях 174. задачі з попередною наукою і підчеркнїть слова, що не стоять на звичайнім місци!

§ 184. Приклади. Господи, помилуй! Слава Тобі, Боже наш, слава Тобі!

Наука. Оклики і иньші такі слова вставлені в реченя, віддїляємо запинкою. Коли таке слово стоїть в середині реченя, то має запинку спереду і ззаду.

Задача. Віддїлїть в слїдуючих реченях вставлені слова запинками: Боже будь Ти покровитель Ісарю! Учи ся дитино! Учіте ся брати мої думайте, читайте! Не нам Твої дїла судити Боже наш великий! Ти Господи помагаєш по сьвітї ходити. Благо тобі друже-брате як є в тебе хата! Мій Боже милий як то мало

сьвятих людий на сьвітї стало! Прозріте люди день настав. Обніміте брати мої найменьшого брата! Все кажуть від Бога. Така вже бачите єго доля.

4. Скороченє слів.

§ 185. Приклади. 1 **зр.** має 2 **К** або 100 **кр.** або 200 **h**. — **Св.** Николай покровитель дїтий. В лїсї живе вовк, лис і **др.** зьвірі.

Наука. Для вигоди скорочуємо в письмі поодинокі слова, котрі часто повторяють ся.

Задача. Винайдїть із поданих низше обясненнь, що означають слїдуючі скороченя: і т. д. — і т. п. — і т. др. — і т. и. — н. пр. — т. в. — т. зн. — т. зв. — гл. — п. — Др. — зр. — кр. — р. — св. — ц. к. — сл. — Вп. — Впр.

Обясненя скорочень: сьвятий, цїсарско-королївский, гляди, Доктор, золотий риньский, і так далї, і таке друге, і таке иньше, і тим подібне, крейцар, на примір, пан, рік, слїдуючий, так званий, то значить. **Високопреподобний**, **Високоповажаний**.

5. A. Реченя зложені. — Злучники.

§ 186. Приклади: Я **і** сестра дїти наших родичів. Я син **а** она донька.

Наука до повтореня. Злучники злучують слова з словами або реченя з реченями. Такі злучники є: і, й, а, та; тай, або, адже, але, однак, такий же, таже, також, також, ні, нїм, ніж, анїж, чим, чи, нїби, гейби, наче,

нена́че, мов. немо́в, як, коли́, наколи́, ско́ро, за́ки, до́ки, аж, бо, позая́к, о́тже, тому́, проте́, то, що, щоби́, аби́, коби́, я́кби, на́йби, неха́й, хоть, хоч.

Задача. Випишіть із 39. уст. чит. всї злучники!

§ 187. Приклади: Сонце гріє, снїги стопились, травка прозябає, пташки сьпівають; весна настала.

Наука. Речення, що висказують кілька гадок, отже ***зложе́ні*** *з двох або більше речень, називають ся речення* ***зложе́ні.*** *Речення зложені розділяємо знаками перепинаня.*

Задача. Випишіть із слїдуючих речень зложені і назначіть по кождім цифрами в скобках, з кілько речень оно складає ся: Смуток короткий, утїха вічна. — Що обіцяєш, обдумай добре, аби опісля не жалувати. — Де нема скарги, там нема й суду. — І славний чоловік умирає, але єго слава вічно треває. — Час дорогий, не марнуйте єго! — Люди шанують здоровє аж тодї, як єго стратять. — Здай ся на Бога: Він сильна підмога. — Не богацтво ущастливляє чоловіка, тілько задоволенє робить єго щастливим. — Хто легковірний, того легко ошукують. — Сьвіт забуває часто, що не все те правда, що люди плетуть. — Не вір усе, що чуєш; не говори все, що знаєш; не давай все, що маєш; не жадай усего, що видиш; не роби все, що можеш! — Помагай бідним, бо й они твої братя. — Не було би шахраїв, як би не було туманів. — Хто хоче довго жити, най старає ся, щоби свого віку не коротив.

§ 188. Приклади: **Ходимо до школи,** щоби учити ся. **Не все золото,** що ся сьвітить.

Наука. Реченє, що висказує гадку ***головну*** *і звичайно само для себе зрозуміле, називає ся* ***головне.*** *Реченє, що висказує гадку* ***побічну*** *і само про себе звичайно не висказує повної (зрозумілої) гадки, зове ся* ***побічне.***

Задача. Підчеркніть в попередній (187.) задачі реченя головні!

§ 189. Приклади. Лїнивий два рази ходить, а скупий два рази платить. У барана круті роги, у злодія довгі ноги.

Наука. Зложені реченя, що складають ся із самих речень головних, називаємо ***співпорядкові.***

Задача. Винайдіть в 187. задачі реченя співпорядкові!

§ 190. Приклади: Як собі постелиш, так ся виспиш. Не треба обіцяти, коли не можеш слова додержати.

Наука. Реченя зложені з речень головних і побічних називаємо ***підпорядкові.***

Задача. Винайдіть в 187. задачі реченя підпорядкові!

§ 191. Приклади. Лїто тепле, а зима холодна. Не сьмій ся з других; бо і з тебе сьміяти ся будуть. Грошi мідь, одіж попіл, здоровє золото.

Наука. Реченя співпорядкові розділяємо звичайно запинкою (,), а більше відрубні середником (;) злучуємо-ж їх злучниками співпорядковуючими: ***а, або, адже, але, бо, же, і, не тілько — але також, нї, однак, почасти — почасти, преціньо, раз — раз, та, тай, таже, таки, також, также, то, чи.***

Задача. Випишіть із 187. задачі речення співпорядкові і підчеркніть в них запинки і злучники.

§ 192. Приклади. Доки сонце зійде, роса очи виїсть. Їмо, аби жити.

Наука. Речене побічне є підпорядкове головному, бо без головного не виражає вповні зрозумілої гадки.

Задача. Винайдіть в 187 задачі речення побічні!

§ 193. Приклади. На те й є щука, **аби** карась не дрімав. **Чим** більше хто вчить ся, **тим** більше й знає.

*Наука. В реченях підпорядкових розділяємо поодинокі речення також запинкою (,), а коли они більше відрубні, то середником (;), злучуємо-ж їх злучниками підпорядковуючими: **аби, аж, бо, доки, замість, коби, наскілько, оскілько, скоро, тілько що, хоть, хоч, чи, чим — тим, що, щоби, як.***

Задача. *а)* Додайте до отсих побічних речень знані вам з приповідок речення головні: Аби хлїб та вода, —. —, бо і з тебе сьміяти ся будуть! Доки сонце зійде, —. Коби хлїб, —. Коли тревога, —. Наколи робив ти мало, —. Скоро по тревозї, —. Хоть не потече, —. Хоч не красне, —. Чим дальше в лїс, —. Щоби лиха не знати, —. Як собі постелиш, —. —, нїж чужа перина. *б)* Підчеркніть в сих реченях запинки і злучники!

§ 194. Приклади. **Скоро сонце зійде,** настає день. — День настає, **скоро сонце зійде.**

Наука. Речення побічні можуть стояти перед головними або по головних.

Задача. Зазначіть, котрі з речень побічних попередної (193.) задачі стоять перед головними, а котрі по головних.

Б. Роди речень побічних.

§ 195. Приклади. **Годний** не голодний. **Хто годен,** той не голоден.

Наука. Кожду часть речення т. є. підмет, присудок, предмет, придаток прикметниковий і прислівниковий можна перетворити на реченє побічне.

Підмет замінюємо на особне реченє побічне, коли поставимо перед підмет, що часто зміняє свій вид, заіменники відносні: хто або що, а перед останні части речення ставляємо запинку і заіменник вказуючий: той, та або то.

Задача. Винайдіть підмети слїдуючих речень і перетворіть їх на побічні реченя підметові: Годний не голодний. Шукаючий найде. Не все сьвітяче золото. Дбаючий має. Посїяне зійде. Минаючий церков щастя не має. Дармуючий голодує. Задоволений щастливий. Правда не гріх.

Наука. Реченя побічні утворені з ***підметів*** *називають ся* ***підметові.***

За реченями підметовими питаємо ся реченєм головним, але замінюємо єго заіменники вказуючі: той, та, то, на питайні: ***хто, що?***

Задача. Винайдіть з виробу попередної задачі сего § реченя головні, і питайте ними за реченями підметовими!

§ 196. Приклади. Заплата **як робота. Яка робота,** така заплата.

Наука. Коли замінюємо ***присудок*** *на осібне реченє побічне, то додаємо до підмета і єго придатків спереду або ззаду відповідний заіменник вказуючий і запинку, а перед зміненій часто вид присудка і єго придатки, відповідний заіменник відносний.*

Задача. Перетворіть присудки слїдуючих речень на реченя побічні: Заплата як робота. Крам як пан. Твоє сьвідоцтво заслужене. „Богдайздоров“ як „помагайбіг“. Корінє як насїнє. Слуга як господар. Син як тато.

Наука. Реченя побічні утворені з ***присудків*** *називають ся* ***присудкові.***

За реченями присудковими питаємо реченєм головним, замінивши єго заіменник вказуючий на питайний: який, яка, яке?

Задача. Винайдїть із виробу попередної задачі сего § головні реченя й питайте ся ними та заіменниками: який? яка? яке? за реченями присудковими!

§ 197. Прикладн. Бог знає **дїло**. Бог знає, **що дїлає**.

Наука. Коли замінюємо предмет на осібне реченє побічне, то віддїлюємо єго часом в зміненім видї разом з придатками, які має, запинкою а вяжемо заіменником відносним з прочими частями реченя, по котрих додаємо часом заіменник вказуючий або злучник: що.

Задача. Зробіть із предметів слїдуючих речень реченя побічні: Бог знає дїло. Знає Бог з неба потреби кождого. Не кивай чужого! Не чвань ся красою! Не вір лизунам! Говори правду! Брехунам нїхто не вірить. Доброму всюди добре.

Стереженого Бог стереже. Добрий тїшить ся добрим.

Наука. Речення побічні утворені з ***предметів*** *називають ся* ***предметові.*** *За реченями предметовими питаємо головними, поставивши оперед них займенники питайні: кого, чого? — кого, що? — кому? чому? або ким? чим?*

Задача. Винайдїть у виробі попередної задачі сего § речення головні і питайте ними за предметовими!

§ 198. Приклади. Весна то пора найбільше **вижидана.** Весна то пора, **котрої найбільше вижидають.**

Наука. Коли переміняємо придаток прикметниковий на речене прикметникове, то віддїляємо его звичайно в зміненім видї разом з его придатками від прочих частий речення запинкою, а перед него ставляємо відповідний займенник відносний або злучник а часом і прислівник.

Задача. Перемінїть придатки прикметникові в отсих реченях на речення побічні: Весна то пора найбільше вижидана. Вітчина край нам найми-лїший. Люблю читати твори Шевченкові. Сонїшник має цьвіт все до сонця звернений. Учитель любить учеників пильних. Грішників страхає віра в страшний суд. Наймильше менї село родинне. Конець лїта то час відлету ластівок.

Наука. Побічні речення утворені з придатків прикметникових зовуть ся речення ***прикметникові.*** *За реченями прикметниковими питаємо реченями головними, приложивши до їх іменника, до котрого відносить ся придаток прикметниковий, спереду*

заіменники питайні: який, яка, яке? або котрий, котра, котре?

Задача. Винайдіть у виробі попередної задачі сего § речення головні й питайте ними за реченями прикметниковими!

§ 199. Приклади. Сонце показує ся **на сході**. Сонце показує ся там, **де сходить**.

Наука. Коли переміняємо придаток прислівниковий місця на речене побічне, то ставляємо перед той придаток, що звичайно зміняє свій вид, і перед приналежні до него части прислівники: де, куди або відки, а по останних частях речення ставляємо прислівники: там, туди або відти. Оба речення розділяємо запинкою.

За реченями місцевими питаємо реченями головними, додавши до них слова: де? куди? або відки?

Задача. Винайдіть із слідуючих речень зложених головні і питайте ними за місцевими: Де згода в семействі, там мир і тишина. Де два бють ся, третий користає. Де кого не просять, звідтам нечемно виносять. Де тебе люблять, там не вчащай! Де тя не люблять, там не заглядай! Де люди, там добре буде. Де огонь, там і дим. Не пхай ся там, де тебе не треба. Відки прийшло, туди пішло. Куди не глянь, всюди погано. Там тілько добре, де нас нема. Куди вітер віє, туди лози гнуть ся. Відки сонце сходить, відти сьвіт приходить. Де нема сьвятої волї, не буде там добра нїколи.

§ 200. Приклади. **З прилетом** ластівок настає весна. **Скоро ластівки прилїтають,** настає весна.

Наука. Речення побічні, що виражають ***час****, коли то сталось, що в головнім реченю сказано, називають ся* ***часові.***

За реченями часовими питаємо головними, замінивши в них прислівники: тоді, як, коли, доти, від тогди і т. п. на: коли? відколи? або доки?

Задача. Винайдіть речення часові з межи слідуючих речень зложених: Доки сонце зійде, роса очи виїсть. Доки буду, не забуду. Скоро ластівки відлїтають, настає осїнь. Як день настане, будить ся всяка твар зі сну. Відколи винайшли штуку друкарску, відтогди змоглась просьвіта. Доки жиє надія в хатї, нехай живе, не виганяй! Господь дожидає, поки правда перед людьми стане.

§ 201. Приклади. Снїг тає **від тепла.** Снїг тає, **бо тепло.**

Наука. Речення побічні, що виражають ***причину****, чому то сталось, що в головнім реченю сказано, називають ся* ***причинові.*** *Речення причинові зачинають ся звичайно злучниками:* ***бо, поневаж.*** *За реченями причиновими питаємо ся головними, поставивши перед них питанє: чому?*

Задача. Додайте до слїдуючих речень головних причинові, відповідаючи, чому оно так дїє ся. Снїг тає, **бо** —. Вода замерзає, —. Пара піднимаєсь, —. Дощ паде, —. Ріка не витїкає, —. Море не переповняєсь, —. Вікна замерзають, —. Чоловік не є вічний, —. Трава зівяла, —. Буде дощ, —. Буде погода, —.

§ 202. Приклади. Снїг стопить ся **від тепла.** Снїг стопить ся, **скоро буде тепло.**

Наука. Реченя побічні, що виражають ***умову****, від котрої зависить те, що сказано в головнім реченю, називають ся* ***умовні.***

Реченя умовні зачинають ся звичайно злучниками: коби, коли, наколи, скоро, як. За реченями умовними, питаємо реченями головними, поставивши сперед них питанє: коли?

Задача. Відповідайте, від якої умови, (якого услівя) зависить сповненє того, що сказано в головних реченях попередної (201.) задачі і означіть реченя умовні!

§ 203. Приклади. Ходимо до школи **задля науки:** Ходимо до школи, **аби учити ся**.

Наука. Реченя побічні, що виражають ***замір****, на що дїє ся то, що сказано в реченях головних, називають ся реченя* ***замірові.***

Реченя замірові починають ся звичайно злучниками: аби, щоби.

За реченями замировими питаємо головними, поставивши перед них питаня: на що? по що? до чого?

Задача. Скажіть, на що? по що? до чого? робимо те, що сказано в слїдуючих реченях і підчеркніть реченя замірові: Ходимо до школи, аби —. Учимо ся, щоби —. Набираємо розуму, —. Працюємо, —. Їмо, —. Ходимо до церкви, —. Молимо ся, —. Вчимо ся мови, —. Говоримо, —.

§ 204. Приклади. Не поможе, **хоч плач.**

Наука. Реченя побічні, що виражають ***припуст****, помимо котрого стане ся то, що сказано в головнім реченю, називають ся* ***припустові.***

Реченя припустові починають ся злучниками: хоть, хотя, хоч, хоча.

За реченями припустовими питаємо головними, додавши до них спереду питанє: помимо чого?

Задача. Винайдїть реченя припустові змежи слїдуючих зложених: Хоча лежачого й не бють, то і полежать не дають ледачому. Хоч не потече, то капне. Хоть біда, то гоц! Хоть тяжко жить на сьвітї, а хочеть ся жить. Нема нїчо, хоч гинь. Не поможе, хоч і плач. Хотя учитель карає, то все добра бажає. Хоч рідко, але багато.

§ 205. Приклади. Від нинїшного морозу аж око вяне. Нинї такий мороз, **що аж око вяне**.

Наука. Реченє побічне, що виражає ***наслїдок****, який виходить із того, що в головнім реченю сказано, називає ся* ***наслїдкове.***

Реченя наслїдкові зачинають ся звичайно злучниками: ***аж, доки, що, так що, що аж.***

За реченями наслїдковими питаємо головними, додавши спереду замість слів: так, такий, така, таке, питаня: як? який? яка? яке?

Задача. Винайдїть змежи слїдуючих речень наслїдкові і підчеркнїть їх: Буря буває й така, що аж дуби вириває. Лев рує, аж сум побирає. Лїнивство таке повільне, що біда єго доганяє. Сироти плачуть, що аж серце краєсь. Декотрий такий лїнивий, що й їсти єму тяжко. В північних сторонах буває так зимно, що й живе срібло цїпенїє. В краях теплої полоси весь рік так тепло, що снїгу там нїколи не видати. В містї такий гамір, що аж глушить.

§ 206. Приклади. Смерть лїпша від нечестного житя. Лїпше вмерти, **ніж нечестно жити**.

Наука. *Реченє побічне, що виражає* ***порівнанє*** *того, що в нїм сказано, із тим, що сказано в головнім реченю, називає ся реченє* ***порівнуюче.***

Речення порівнуючі зачинають ся звичайно злучниками: ***як, мов, наче, нїж, чим.***

За реченями порівнуючими питаємо реченями головними з додатком слова: як?

Коли в головнім і побічнім реченю присудок однаковий, то пропускаємо єго в реченю побічнім, тодї відпадає й запинка.

Задача. Винайдїть змежи слїдуючих речень зложених порівнуючі й підчеркнїть їх: Лїпше вмерти, нїж нечестно жити. Стоїть як слуп. Гине мов риба за водою. Надув ся як трюхан. Виє як голодний вовк. Ходить як слїпий. Плаче наче дитина. Богач має ся часом гірше нїж бідак. Нема лїпше як дома. Гадка скорша нїж блискавка. Мовчить мов без'язикий. Чим дальше в лїс, тим більше дров. Чим більше, тим лїпше. Нема гірше, як в неволї про волю згадувать. Як собі постелиш, так ся виспиш. Лїпше не родитись, нїж Бога гнївити.

§ 207. Приклади. *а)* 1. **Хто працює**, не бідує. — 2. **Який жнець**, такий снопець. — 3. Голодний їсть, **що му дадуть**. — 4. Корова, **що богато риче**, дає мало молока.

б) 1. **Де люди**, там добре буде. — 2. **Коли скінчиш роботу**, тодї аж думай про охоту!

в) 1. Працюємо, **аби жити**. — 2. Сонце сьвітить, **аж за очи ловить**. — 3. Піч тепла, **поневаж в нїй горів огонь**. — 4. **Хоч смерть за плечами**, гадки за горами. — 5. Лїпше нинї воро-

бець, **ніж завтра голубець**. — 6. Буде розум, **скоро буде наука.**

Наука. а) *Побічні речення можуть проте бути: 1.) підметові, 2.) присудкові, 3.) предметові, 4.) прикметникові і 5.) прислівникові.*

б) *Прислівникові речення можуть бути: 1.) місцеві, 2.) часові і 3.) способові.*

в) *Речення способові можуть бути: 1.) замірові, 2.) наслідкові, 3.) причинові, 4.) припустові, 5.) порівнуючі, 6.) умовні.*

Задача. Винайдіть із 141. уст. чит. речення зложені та скажіть, які речення побічні в них є!

6. Розставка речень.

§ 208. Приклади. *а)* **Хто працює,** той не голодує. — Той не голодує, **хто працює**. *б)* Той, **хто працює,** не голодує.

Наука. а) *Реченє побічне може стояти перед головним або по нїм; тодї стоїть межи ними* ***одна*** *запинка.*

б) *Реченє побічне може бути і* ***вставлене*** *в середину речення головного, тодї стоїть перед ним і по нїм запинка.*

Задача. Винайдіть з 83. уст. чит. речення зложені, в котрих є побічні речення **вставлені.**

7. Речення стягнені і пропускові.

§ 209. Приклади. **Рільник** оре. **Рільник** сїє. — **Рільник** оре і сїє. — Золото **металь.** Срібло **металь.** Зелїзо **металь.** — Золото, срібло і зелїзо **металї.** — Урядник **працює.** Рільник

працює. Ремісник **працює.** — Урядник, рільник і ремісник **працюють.**

Наука. Два або й більше речень, що мають одну і ту саму часть спільну, себто один і той сам підмет, присудок, предмет або придаток, стягаємо до купи.

Спільна часть остає лиш в однім із стягнених речень, а з прочих випадає. Таке реченє називається ***стягнене.*** *Стягаємо реченя, щоби не повторяти одно слово по кілька раз.*

Два стягнені реченя вяжемо злучниками: коли-ж є їх більше, то розділяємо всї запинками, лише два послїдні вяжемо злучником.

Спільний присудок стоїть в стягненім реченю звичайно в множинї.

Задача. *а)* Стягнїть слїдуючі реченя: Бог всемогучий. Бог предобрий. — Ученики читають. Ученики пишуть. Ученики рахують. — Соловій сьпіває. Жайворонок сьпіває. — Крук птиця. Кавка птиця. — Курка несе яйця. Качка несе яйця. — Ластівка нищить овади. Паук нищить овади. Жаба нищить овади. — Добрі дїти родичам вінець. Лихі дїти родичам конець. — В морю є зьвірі. В морю є ростини. В морю є мінерали. — В ночи сьвітить місяць. В ночи сьвітять зорі. — *б)* Вишукайте із 53. уст. чит. всї реченя стягнені!

§ 210. Приклади. В лїсї є: лис, вовк, серна, олень і иньші зьвірі.

Наука. Коли в стягнених реченях вичисляємо предмети, то пишемо перед тим ***вичисленєм*** *двокропку (:).*

Задача. Напишіть, котрі зьвірі живуть: *а)* в полю, *б)* у водї, *в)* в земли!

§ 211. Прикладн. *а)* Ісус Христос сказав: „Пустїть дїтий до мене!“ *б)* „Пустїть дїтий до мене!,“ сказав Ісус Христос. *в)* „Пустїть,“ сказав Ісус Христос, „дїтий до мене!“

Наука. а) *Коли наводимо чиїсь слова так само, як він їх сказав, то ставимо перед ними і по них* ***знаки наведеня*** *(„ . . . . . “)*

Коли є перед наведеними словами ще иньші слова, то віддїлнємо їх двокропкою (:).

б) *Коли по наведених словах слїдують иньші слова, тодї віддїляємо їх запинкою (,).*

в) *Коли слова наведені перервані иньшими, тодї віддїляємо їх запинками а кожду частину наведених слів ставимо межи знаки наведеня.*

Задача. Випишіть із 1. части 9. уст. чит. реченя наведені!

§ 212. Прикладн. *а)* (Дай Боже) добрий день! — Добрий день! (Як дасть) громада по нитцї, а (буде) сиротї сорочка. — Громада по нитцї, а сиротї сорочка.

б) (Я) пишу. Пишу. — В лїсї (є) всякі дерева. В лїсї всякі дерева.

Наука. а) *Реченя, в котрих* ***пропущена*** *конечна часть, називають ся* ***пропускові.***

Звичайно пропускаємо части речень, котрі самі собою розуміють ся, як н. пр. в часто уживаних помовках, приповідках і т. п., або котрих із попереднього реченя, особливо з питаня легко догадати ся.

б) *В рускій мові пропускаємо звичайно заіменники особові:* ***я, ти, ми, ви, они*** *— і дїєслово:* ***е.***

Задача. Котрі слова пропущені в слїдуючих реченях скорочених? — Добрий вечер! Здоров!

Добра ніч! **День** добрий! (Не кажіть: „Дзінь добрий,“ та ні „Дзінкую!“) Куди? До міста. До церкви. У поле. На торг. — Відки? З храму. — Вон! — Дешева рибка, погана юшка.

8. Розбір слів і речень.

1. Розбір слів.

§ 213. Розбираючи (аналїзуючи) слова, означуємо слїдуючими скороченями:

при **іменниках** (ім.): їх рід (м., ж., с. р.), число (од., мн.), відмінок (відмк. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7.) відміну (відм. 1., 2., 3.) взорець (взор. 1., 2., 3.);

при **прикметниках** (прикм.) їх рід, число, відмінок, степень (степ. 1., 2., 3.);

при **заіменниках** (заім.): чи они особові (особ.), присвоюючі (присв.), указуючі (ук.), питайні (пит.), відносні (відн.), неозначені (неозн.), чи зворотні (звор.), і їх рід, число та відмінок;

при **числівниках** (числ.), чи они головні (гол.), порядкові (пор.), неозначені (неозн.), подїлові (под.), чи множні (множ.), і їх рід, число та відмінок;

при **дїєсловах** (дїєсл.), їх особу (ос. 1., 2., 3.), число, (од., мн.) — час (теп., мин., давном., буд.), спосіб (виск., можл., приказ.), відміни (1., 2., 3.) взорець (1., 2., 3., 4., 5.), або чи то є дїєіменник (дїєім.), дїєприкметник (дїєприк., дїяль., страд., теп., мин., рід, число), чи дїєприслівник (дїєприсл., теп., мин.);

при **прислівниках** чи они є (присл. час., міс., спос., тверд., запер., пит. чи степ.);

при **приіменниках** (приім.); відмінок, котрим правлять;

при **злучниках** (злуч.), чи они співпорядкові (спор.), чи підпорядкові (підпор.);

при **окликах** (окл.).

2. Розбір речень.

§ 214. Розбираючи реченя, означаємо реченя і їх части слїдуючими скороченями:

підмет (підм.).
присудок (присуд.),
предмет (предм.),
придаток прикметниковий (прид. прикм.),
придаток прислівниковий (прид. присл., прид. присл. міс., час., спос.),
реченє поєдинче (реч. поєд.).
„ **розширене** (реч. розш.).
„ **нерозширене** (реч. нерозш.).
„ **зложене** (реч. злож.),
„ **головне** (реч. гол.),
„ **побічне** (реч. поб.),
„ **підметове** (реч. підм.),
„ **присудкове** (реч. присуд.),
„ **предметове** (реч. предм.),
„ **прикметникове** (реч. прикм.),
„ **прислівникове** (реч. присл.: реч. час., міс., спос., прич., умов., зам., прип., насл., порів., відн.),
„ **стягнене** (реч. стяг.).

3. Взорець розбору слів і речень.

§ 215.

Речення поширене.

Учитель	підм.	ім., м. р., од., 1. відмк., 1. від., 2. взор.
оповідає	присуд.	дієсл., 3. ос., од., теп., спос. виск., 1. відм., 1. взор.
в	—	приім., 7. відмк.
школї	прид. присл. міс.	ім., ж. р., од., 7. відмк., 2. відм., 1. взор.
ученикам	предм.	ім., м. р., мн., 3. відмк., 1. відм., 1. взор.
часом	прид. присл. час.	присл. час.
хороші	прид. прикм.	прикм. ж. р., мн., 4. відмк., 1. степ.
байки.	предм.	ім., ж. р., мн., 4. відмк., 2. відм., 1. взор.

Задача. Розберіть після сего взірця слова і речення задач §§. 186—212!

Часть IV.

Правопись.

1. Самозвуки.

§ 216. Прикладн. Говори і пиши: мясо, не мйисо; жаба, не жєба; ходять, не ходя; він робить, не він роби; сіль, не сїль; дім, не дїм; червоні, не червонї; ніч, не нїч; пишеш, не пишиш; час, не чис; орел, не орев; садів, не садїв; вибирати, не вібирати; збирати, не зберати; люди, не люде; людий, не людей; дарувати, не дарувати і т. д.

Наука. Пиши кожде слово так, як єго ***правильно*** *вимовляти належить. Правильної вимови вчить нас граматика.*

Задача. Напишіть який уступ читанки із памяти й поправте єго потім після книжки!

§ 217. Прикладн: дарувати, дарував, дарую; але дарований; — малювати, малював, малюю; але мальований.

Наука: В дїєсловах на ***-увати*** *і* ***-ювати*** *говоримо і пишемо се окінченє, а не* ***-овати*** *і* ***-ъ(й)овати,*** *тільки дїєприкметник страдальний минувшости кінчить ся звичайно на* ***-ований*** *і* ***-ъ(й)ований,*** *коли те* ***о*** *має наголос.*

Задача. Напишіть 1. особу одн. всіх 3 часів та дієприкметники і дієприслівники дієслів: шрубувати, будувати, годувати, друкувати, зимувати, рахувати, рисувати; — малювати, працювати, воювати!

§ 218. Приклади: утира́ти (бо ути́раний), уте́рти, лю́ди (бо люди́й), бу́деш (бо буде́ш), ро́биш (бо роби́ти), до ме́не (бо мене́), тебе́ (бо до те́бе).

Наука. Відріжняємо **е** *та* **и** *легко, коли мають наголос.*

Задача. Випишіть із 8. уст. чит. слова, що мають звуки **е** та **и**, та підчеркніть ті букви!

219. Приклади: ви́брати (не ві́брати), ви́бір (не ві́бір).

Наука. Приставку **ви-** *не говоріть і не пишіть як* **ві-**!

Задача. Додайте до дієслів 217. задачі приставку **ви-**!

220. Приклади: стіл, сто́ла; мід, ме́ду; лід, ле́ду.

Наука. Звук **і** *та* **ї** *відріжняємо після перезвуку та мягченя попереднього шелестозвука.*

Задача. Напишіть 1. відм. одн. іменників: бо́ри, во́зи, гості, до́ли, покої, ко́ти, кости, ло́ми, мости, носи, ночі, пости, роги, соли, токи, хо́ди, чопи слабости; папері, меди, пе́чі, купелі, замети; — осени, леди, постелі, студени, одежі.

§ 221. Приклади: сад, садів; медвідь, медведів; край, країв.

Наука. Мужескі іменники, що кінчать ся в 1. відм. одн. на шелестозвук **твердий**, *мають в 2. відм. мн. окінчене* **-ів**, *а ті, що на мягкий,* **-їв**.

Задача. Напишіть 2. відм. мн. іменників: клин, голуб, дух, цап, брат, пес, стіл, голос, сон

когут, кут, млин, ніс, околіт, гарбуз, цьвіркун; — приятель, олень, палець, локоть, зять, мотиль; — зуб, бич, комар, віз, рискаль, гай, син, дощ, жаль, книш, день, гній.

§ 222. Приклади. На груші білі цьвіти. Пишемо на білім папері. Не пиши на білій стїнї!

Наука. Прикметники мають у відмінках і не ї.

Задача. *а)* Напишіть 1. відм. мн. прикметників: чорний, зелений, білий, богатий, пахучий, красний, твердий, кривовязий, дужий, босий, ситий!

б) Напишіть 7. відм. одн. сих прикметників з муж. іменником, відповідаючи на питанє: О чім говоримо?

в) Напишіть так само 3. і 7. відм. одн. для женьского роду!

§ 223. Приклади. Передновок тяжкий час. Жаба скаче. Ягода червона. Лїниві не хотять учити ся. Теля́ сее. Котя́ нявкає. Годинник ходить.

Наука. Говоріть і пишіть: тяжкий час, а не тежкий чис: жаба, а не жеба: ягода, а не егода: хотять а не хоте: ся, а не си анї се: теля́, а не те́ле: ходить, а не ходи: вівця, а не вівца, і т. п.

Задача. Напишіть по кілька слів із складами: бя, дя, зя, я, мя, пя, ся, тя, ця; — жа, ча, ша, ща; — кілька дїєслів з окінченєм: -дить, -дять; -рить, -рять; -зить, -зять; -сить, -сять; -бить, -блять; -вить, -влять; -лить, -лять; -мить, -млять; -пить, -плять; -жить, -жать; -чить, -чать; — а кілька із зворотним заіменником: ся.

2. Шелестозвуки.

§ 224. Приклади. Бог сотворив чоловіка й весь сьвіт і все, що на нім є. Не йди в слїди лиходїїв! Бог дав, Бог взяв. У Бога все можливе, в чоловіка нї.

Наука. Звук ў, що чуємо по голосозвуках, означаємо буквою **в.**

Звук і переходить по голосозвуках на **й.**

Задача. Випишіть із 15. уст. чит. слова, в котрих звук **ў** означений буквою **в**, тай ті, що в них **і** перейшло на **й**!

§ 225. Приклади. *а)* Снїг білий. Слїпий не бачить.

б) Сьвіт широкий. Птиці сьпівають. Лев дикий зьвір.

в) Круки з'їдають стерво. Пропавший з'явив ся.

Наука. а) *Коли перед мягким голосозвуком стоять два шелестозвуки, що* **оба** *можуть змягчити ся, то не треба для їх змягченя осібного знаку.*

б) *Коли-ж перед мягким голосозвуком стоїть шелестозвук, що не мягчить ся, а перед сим знов такий, що мягчить ся, тодї пишемо по першім звуку* **ъ.**

в) *Коли перед мягким голосозвуком стоїть шелестозвук, що може, але не повинен мягчити ся, тодї роздїляємо їх* **відлучкою** *(апострофом ').*

Задача. Випишіть такі слова із 54. уст. чит.!

§ 226. Приклади. Пишемо: книжка (бо кажемо: книжок), вершкй (вершок), грудка (груда), кітка (кіток), різка (різок), тріска (тріcок), губка (губа), шапка (шапок), бочка (бочок), кицка (кицок), кишка (кишок), міх (міхи), ріг (роги) і т. п.

Наука. Чи в якім слові писати **ж** *чи* **ш**, **ч** *чи* **ц**, **з** *чи* **с**, **д** *чи* **т**, **б** *чи* **п**, **г** *чи* **х**, *пізнаємо легко, коли зміним слово так, щоби ті звуки стали перед голосозвуком.*

Задача: Доповніть в слїдуючих реченях пропущені шелестозвуки: Молоко їмо ло-кою. Теся гиблює до-ки. Сирі-ка не має родичів. В цьві-нику копають гря-ки на цьві-ки. Мала береза зове ся бері-ка. Їмо з ми-ки. У воді пливуть ри-ки і жа-ки. Смола ли-ка. Курята ходять за кво-кою. Мала церква то ка-ли-ка. На зелені сьвята кладуть на воротах ки-ки. Кі-цї сьмі-ки, ми-цї слї-ки. Сьмі- переходить нераз у плач. Сті- із сїна. Одїж чистять щі-ками. Муку зсипають у мі-. Коби Бо- помі-!

§ 227. Приклади: *а)* Іду **з** хати, **з** города, **з** поля, **з** толоки, **з** сїножати.

б) Пишемо, **з**бити, **з**вити, **з**ганити, **з**доїти, **з**жати, **з**ломити, **з**мучити, **з**нидїти, **з**рубати; але **с**коротати, **с**печи, **с**топити, **с**фалшувати, **с**хотїти, **с**цїпенїти, **с**числити, **с**шити.

Наука. а) *Приіменник* **з** *(із, зі) остає завсїди незміненый.*

б) *Приставка* **з-** *переходить перед звуками* **к**, **п**, **т**, **ф**, **х**, **с**, **ц**, **ч**, **ш** *на* **с**.

Задача: Напишіть слова, в котрих би *а)* приіменник **з**, *б)* приставка **з** (**с**) стояла перед кождим шелестозвуком.

§ 228. Приклади: **без**пека, **роз**пука, **від**пис, **над**пись, **під**пис, **об**ліг.

Наука. Приставки: **без-**, **роз-**, **від-**, **над-**, **під-** і **об-** *пишемо все однаково.*

Задача: Напишіть по кілька слів з кождою із сих приставок.

§ 229. Приклади: *а)* брат-**ство**, люд-**ский**; *б)* рільни-**цтво**, коза-**цкий**; *в)* пан**ь**-ство, пан**ь**-ский.

Наука. а) *Наросток* ***-ство*** *і* ***-ский*** *додаємо до пня дотичного слова.*

б) *Коли-ж пень кінчить ся на* ***к*** *або* ***ц****, то сї звуки лучать ся із звуком* ***с*** *наростка в звук* ***ц****.*

в) *Звуки* ***н*** *та* ***л*** *мягчать ся перед сими наростками.*

Задача. Додайте наросток **-ство** та **-ский** до пнїв: лицар-, товари-, ґаздів-, господар-, рільни**к**-, па**н**-, сусїд-, брат-, гетьма**н**-, тка**ч**-, коваль-, гончар-, шахрай-.

3. Чужі слова.

§ 230. Приклади: Амери**к**а, Маріно, Лїсбона.

Наука. В чужих словах пишемо ***и****,* ***і*** *або* ***ї*** *в середині після вимови.*

Задача: Випишіть із 178. уст. чит. чужі слова, що мають в середині звук **и**, **і** або **ї**!

§ 231. Приклади: арх**и**-князь, арх**и**-єрей; ант**и**-фон, ант**и**-патія.

Наука. В приставках ***архи-*** *та* ***анти-*** *пишемо* ***и*** *не* ***і****.*

Задача: Напишіть кілька слів із сими приставками!

§ 232. Приклади: Австр**ия**, Арабія, Анґл**ія**; — математ**ик**, механ**ік**; — граматика, педаґоґіка, техн**ї**ка; — арт**ист**, атеїст, машиніст; — арт**изм**, атеізм, механізм.

Наука. Чужі наростки ***-ія****,* ***-ік****,* ***-іка****,* ***-іст****,* ***-ізм*** *пишемо по шелестозвуках губних і гортанних*

незмінено, по л та н мягчить ся в них і на ї, а по прочих шелестозвуках переходить і на и.

Задача. Випишіть із 177. уст. чит. слова з повисшими паростками!

4. Великі букви.

§ 233. Приклади. **Н**айславнїйший поет руский називає ся **Т**арас **Ш**евченко. **О**дна з найкрасших поем **Ш**евченкових то „**Н**аймичка“. —

Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь!

Наука. Велику букву початкову пишемо:

а) *в першім слові речення,*

б) *в іменах власних,*

в) *в прикметниках виведених від імен власних,*

г) *на початку рядків віршових.*

Задача. Випишіть із послїдної части 231. уст. чит. що є на сторонї 452., всї слова, котрі мають велику букву початкову, й означіть після попередної науки буквами (а), (б), (в) або (г) причину, чому в кождім із тих слів пишемо велику букву початкову.

5. Дїленє слів.

§ 234. Приклады. *а)* ко-за, мо-ло-ко, по-ло-ни-на, вів-чар, па-стух, дій-ни-ця, брин-дзя;

б) **ви**-вчи-ти, **об**-чи-сли-ти; ру-**ский**, груш-**ка**, ро-зум;

в) ві-стрє, ван-дрів-ник, жер-**тва**, ву-**злик**, ве-**сло**.

Наука. а) *Слова дїлимо роздїлкою (-) на склади.*

б) *Приставок і наростків при дїленю слів звичайно не розриваємо, хиба що в вимові не чуємо вже зложеня.*

в) *Коли зійдесь кілька шелестозвуків разом, то переносимо з них до слїдуючого складу лише тілько, кілько разом легко вимовити можна, а то звичайно такі, якими може починати ся слово.*

Задача. Подїлїть 75. уст. чит. на склади!

6. Перепинанє.

§ 235. Прикладн. *а)* Добрий день! — Дай Боже, здоровє! — Ходїм!

б) Як ся маєте?

в) Дякувать за добре слово.

г) Як робимо, так маємо.

д) Не один робить, працює і гарує, а проте бідує.

ґ) Млин меле, мука буде: язик меле, біда буде.

е) Маємо чотири пори року: весна, лїто, осїнь і зима.

є) Пословиця каже: „За науку поцїлуй у руку!“

ж) Стереженого (кажуть) Бог стереже.

з) Чого ви стали? — Гей, воли!

и) Як би ми вчились так, як треба, то й мудрість була би своя, а то . . .

Наука. Поодинокі речення а часом і слова віддїляємо для лїпшого зрозуміня ***знаками перепинаня.***

Знаки перепинаня є: кропка або точка (.), питайник (?), окличник (!), запинка або протинка (,), середник (;), двокропка (:), знаки наведеня („ “), павза (—), кропки (. . .) і скобки ( ).

а) ***Окличник*** *ставимо на кінци речень або й слів що висказують* ***оклик,*** *желанє або приказ.*

б) ***Питайник*** *ставимо по* ***питанях.***

в) ***Кропку*** *ставимо на кінци речень, що виражають* ***твердженє*** *(висказ) і по скорочених словах.*

г) ***Запинкою*** *віддїляємо одно реченє або й слово від другого, коли они мимо того належать до себе.*

е—є) ***Двокропку*** *ставимо перед словами, що вичисляємо, або коли наводимо чиюсь гадку дословно. На початку й на кінци наведених слів ставимо ще й* ***знак наведеня.***

ж) ***В скобки*** *ставимо поясненя або реченя й слова вставлені.*

з) ***Павзою*** *означаємо довший перестанок в говореню.*

и) ***Кількома кропками*** *означаємо перервану або недокінчену мову.*

Задача. *а)* Поставте в слїдуючих реченях знаки перепинаня:

Здоровє великий скарб

Шануйте здоровє

Що шкодить здоровю

Здоровю шкодить пересиченє голод холод спека зіпсований воздух вохкість і т. и.

Не жиємо щоб їсти й пити а їмо й пємо щоб жити

Меньше кусай кажуть лекше ликнеш

Приповідка каже: Голодній курцї просо на думцї

Худоба пє аби жажду утолити пяниця пє аби ся напити

б) Напишіть який уступ із памяти й поправте в нїм знаки перепинаня після читанки!

Часть V.

Вправи письмéнні.

1. Оповіданя.

§ 236. Задача 1.) Напишіть оповіданє про „**Любов рідні**“ (7. уст. чит.), відповідаючи на питаня: Хто їхав зелїзницею? Який був хлопчина? Що зробили подорожні? Як приняв хлопець гроші? Що говорили опісля подорожні? Що зробив на те хлопець?

Задача 2.) Напишіть оповіданє „**Убогий богатир**“ після 15. уст. чит., відповідаючи на питаня: Що думав собі убогий чоловік? Що стало ся? Що робив чоловік з капшуком? Який був конець?

Задача 3.) Напишіть оповіданє „**Два наймити**“ (19. уст. чит.) після отсих сказівок: Спільна служба Олексїя і Семена. Їх робота в лїсї. Неретельність Олексїєва. Напоминанє Семенові. Єго скарга на Олексїя. Крутарство Олексїя. Сьвідоцтво сусїда. Суд господаря.

Задача 4.) Напишіть байку „**Старий дуб і діброва**“ (23. уст. чит.) після отсих сказівок: Віз із сокирами. Страх дубочків. Запитанє старого дуба. Відповідь дубочків. Розрада старого.

Задача 5.) Опишіть „**Молодий вік Цїсаря Франц Йосифа I.**“ після 211. уст. чит. і слїдуючих сказівок: День уродин. Численні предмети науки. Пильність і точність архикнязя. Вправи військові. Хоробрість архикнязя. Вступленє на престіл.

Задача 6.) Напишіть „**Як Русини стали христіянами**“ після 220. уст. чит. і слїдуючих сказівок: Женитьба Володимира Великого. Єго хрещенє. Зневага божків. Хрещенє Києвлян. Розширенє христіяньства. Св. Кирило і Методій. Володимир сьвятим.

2. Перерóбленя.

§ 237. Задача 1.) Напишіть 3. уст. чит. „**Пещена дитина**“ звичайною мовою (прозою), відповідаючи на питаня: Що робила мати? Що казали люди? Куди пішов Стасьо? Як там єму було? Що переказала мати? Яка була погода на Різдво? Чи приїхали по хлопця? Що зробив він? Що зробила мати по сьвятах? Що найшла по дорозї?

Задача 2.) Напишіть так сáмо 31. уст. чит. „**Перепелиця і єї дїти,**“ відповідаючи на питаня: Що робила стара перепелиця що дня? Що оповідали їй дїти 1., 2. а 3. вечера? Що відповідала она кождого разу?

Задача 3.) Напишіть прозою байку: *а)* „**Хома**“ (61. уст. чит.), *б)* „**Вовк і лев**“ (111. уст. чит.). *в)* „**Два приятелї**“ (115. уст. чит.).

Задача 4.) Напишіть прозою поезиї: *а)* „**Найкрасша добич**“ (205. уст. чит.), *б)* „**Андрій Гофер**“ (210. уст. чит.), *в)* „**Під Санта-Лючія**“ (212. уст, чит.).

3. Опи́саня.

§ 238. Задача 1.) Опишіть після сказівок поданих в Граматиці для 3. і 4. року: *а)* яструба, *б)* рена, *в)* рака, *г)* муху, *ґ)* золото, *д)* тютюн!

Задача 2.) Опишіть *а)* Австрию, *б)* Европу (178. уст. чит.) після отсих сказівок: 1.) границі, 2.) поверхня землї, 3.) води, 4.) краї і міста, 5.) плоди (звірі, ростини і мінерали), 6.) люди після віри, мови і занятя.

Задача 3.) Опишіть: *а)* нашу шкільну комнату, *б)* ваше обійстє, *в)* наше село, *г)* наше місто!

4. Порівнаня.

§ 239. Задача. Порівнайте: *а)* дуба з виноградом, *б)* олово із сїркою, *в)* медведя з левом, *г)* слимака з дожджаником, *ґ)* рака з оселедцем, *д)* комнату шкільну з домашною, *е)* місто з селом, *є)* Буковину з Галичиною!

5. Листи.

§ 240. *Наука. Лист треба писати чисто і виразно на відповіднім, до чужих на* **листовім** *папери добрим чорнилом. З лївого боку паперу треба оставити незаписаний край з-на 2 пальцї, так само в долинї. В листах до чужих, особливо-ж до високо поставлених осіб не вільно нїчо перечеркувати, вишкробувати або дописувати. Так само треба вистерігатись всяких похибок що-до мови і правописи.*

Напис. Зо 3 пальцї низше від горішнього краю паперу пишемо великими початковими буквами напис а то до кревних і знакомих звичайно, як у розмові н. пр.:

Дорогий Тату! Люба Мамо! Милий Вуйку! Сердешний Товаришу! *і т. п.*

До чужих осіб пишемо: а) *до священиків:* ***Високопреподобний Отче!*** — б) *до світських:* ***Високоповажаний Пане!***

Сам лист складає ся з 3 частий: 1.) ***вступу,*** *2.)* ***змісту*** *і 3.)* ***закінченя.***

У вступі подаємо в звичайних листах причину, чому пишемо, а в листах до чужих перепрашаємо за те, що сьміємо писати.

Далї містить лист те, о чім писати або просити маємо.

На закінченє поздоровляємо кревних і знакомих, а чужим виражаємо поважанє, вдячність або поклін і підписуємо наше імя. Побіч підпису з лївого боку означуємо місце, де, та день, місяць і рік, коли лист писаний.

Готовий лист вкладаємо, особливо до чужих осіб, в ***осібну*** *обвертку (коверту) й заліплюємо або запечатуємо єї. На обвертці пишемо як найвиразнїйше* ***адресу*** *т. є. 1.) „Високопреподобний Отець“ або „Високоповажаний Пан“, далї 2.) імя і пореклo того, до кого пишемо, 3.) єго стан, 4.) імя села або міста, де пробуває, 5.) послїдну почту і 6.) імя краю, коли лист іде за границю нашого краю.*

В листах пишіть в займенниках, що означають особу, до котрої пишете, велику буквy початковy.

Взорець листу.

Любі Родичі!

Вступ: *Завтра новий рік, а сегодня днина обрахунку за минулий. Згадуючи, що я зазнав в тім році, пригадую собі перед*

усїм на Вас, мої дорогі, й рад би з Вами тими думками подїлитись.

Зміст: *Годї менї вичислити, кілько то добра зазнав я від Вас за весь той час. Тим меньше годен я оцїнити всї труди й жертви Ваші для мене. Чим же годен я віддячитись Вам за Вашу любов і опіку? Одною хиба молитвою, щоби Господь Бог продовжив Вам віку на многі лїта, аби я мою вдячність міг ще доказати й дїлами.*

Закінченє: *Із сею щирою мольбою на устах цїлує Вам руки*

Ваш вдячний син

Чернівцї, дня 31. грудня 1914. р. *Олександер.*

1. задача. Напиши такий самий лист від себе до батька!

2. задача. Напишіть лист до родичів від сина, що служить у війску після слїдуючих сказівок: **Вступ.** Перепрошає, що так довго не писав, бо був хорий. — **Зміст:** Упав з коня, і побив ся, тепер лїпше, надїє ся, що небавом виздоровіє зовсїм. Родичі най не журять ся, єго доглядають старанно. — **Закінченє:** Поклін родичам і родинї.

3. задача. Напиши лист до сестри такого змісту: **Вступ.** Чому на 2 листи нема відповіди? — **Зміст.** Здоров. В школї добре. Зимно, а верхної одїжи нема. Просьба о плащ і звістку про родичів. — **Закінченє:** Поклін.

4. задача. Напиши письмо до бувшого учителя з просьбою о виповнене свідоцтва бідности, котре потребуєш до просьби о стипендию.

5. задача. Напиши лист до брата, в котрім відповідаєш, що батько зможе прислати гроші на шкільну оплату аж за тиждень, скоро продасть кукурузи.

6. задача. Запроси листовно товариша до спільної науки задля испиту вступного до ґімназиї.

6. Просьби.

§ 241. *Наука. Просьби пишемо на великім аркуши доброго білого паперу. Зложивши его поздовж у двоє, записуємо тілько праву половину кождої сторони. Зачинаємо просьбу написом з-на 4 пальцї низше горішнього краю так, щоби стояла на середині цїлої ширини аркуша. Напис має мати титул і імя уряду, н. пр.* ***Хвальний Уряде громадский! — Сьвітле ц. к. Староство! — Високе ц. к. Правительство!***

По написи пишемо коротко і докладно саму просьбу і покликуємось на те, чим підпираємо просьбу. На остаток пишемо місце, день, місяць і рік, а під тим додаємо підпис.

Просьби до урядів публичних і прилоги таких просьб мусять мати приписаний штемпель; про се треба розвідатись у знатоків, аби не наразити ся на кару грошеву.

На правій половині послїдної сторони аркуша просьби пишемо: 1.) титул і адресу уряду, до котрого подаємо просьбу, 2.) під тим імя, стан і місце

пробуваня того, що просить і 3.) низше того короткий зміст просьби.

Просьбу віддаємо або власноручно до уряду або вкладаємо в обвертку, запечатуємо, адресуємо й висилаємо почтою.

Взорець просьби.

Хвальне Товариство!

Прошу о ласкаве безплатне уміщенє в бурсї Хвального Товариства і попираю свою просьбу слїдуючими причинами:

1.) Скінчив я, як залучене сьвідоцтво шкільне показує, школу народну з дуже добрим усьпіхом і здав испит вступний до рускої ґімназиї.

2.) Не може мій батько удержувати мене в школї, як се видно із приложеного сьвідоцтва незаможности.

В надїї, що Хвальне Товариство зволить вислухати моєї покірної просьби, обіцяю, що старатись буду зі всїх сил заслужити собі на сю ласку.

Кіцмань, дня 20. липня 1914. р.

Семен Книголюб.

(Напис на правій половинї послїдної сторони просьби.)

До

Хвального Товариства

„Руский Дім Народний“

в

Чернівцях.

Семен Книголюб,
ученик в Кіцмани

просить о безплатне
уміщенє в бурсї.
(З 2 прилогами.)

Задача. Напиши просьбу *а)* від себе до заряду школи о наділенє даровими книжками шкільними, *б)* від батька до повітової ради шкільної о відписанє кари грошевої за те, що ти через слабість не ходив до школи, *в)* від вуйка до ради громадскої о запомогу на відбудованє хати, що єму згоріла.

7. Квіти і потвéрдженя.

§ 242. *Наука.* ***Квіт*** *є потвердженєм сплати довгу. Квіт мусить містити: 1.) заплачену суму цифрами і буквами, 2.) докладне означенє того, хто заплатив і 3.) за що заплатив, 4.) місце, день і рік поквітóваня, 5.) підпис того, що грошї отримав.*

Квіти мають звичайно мати штемпель після суми, на яку они виставлені.

Взорець квіту.

Штемпель

Квіт

на 30 К тридцять К, котрі підписаний отримав від заряду школи народної в Вашківцях яко заплату річних 60 К за першу половину р. 1914.

Вашківці, 30. червня 1914. р.

Онисим Онисимчук,
сторож шкільний.

Задача. Напишіть квіт. *а)* на 40 *К* запомоги з каси громадскої, *б)* на 10 *К* 14 *h* за роботу столярску, *в)* на 40 *К* чвертьрічної плати за винаймленє хати, *г)* на 30 *К* 50 *h* яко часткову сплату довгу на 140 *К* —.

§ 243. *Наука.* ***Потвéрдженя*** *виставляємо замість квітів про дорученє якоїнебудь річи або й гроший, коли не вимагають від нас квіту. Потвердженє мусить містити всї ті точки, що й квіт.*

Потверджене.

Потверджую сим, що я отримав на розпродаж десять примірників (10 прим.) Буковиньского Календаря на р. 1914., котрі переслало менї тов. „Руска Бесїда“ в Чернівцях через ч. господаря Івана Наума з Вашківців.

Вашківці, дня 1. грудня 1914. р.

Андрій Іванчук,
крамар.

Задача. Напишіть потве́рдженє на *а)* одїж переслану кравцем, *б)* сяжень дров дарованих громадою, *в)* 20 *K* позичених на рік по 5 %, *г)* книжки прислані крамарем.

8. Рахунки.

§ 244. *Наука. Рахунок є спис доставлених товарів або виготовленої роботи і ціни тих предметів.*

Рахунок має містити:

1.) *місце і час виставленя рахунку,*
2.) *імя того, для кого рахунок призначений,*
3.) *день кождоразової достави поодиноких предметів,*
4.) *спис поодиноких предметів і їх ціни із сумою,*
5.) *підпис того, що виставив рахунок.*

Садаґура, дня 13. марта 1914.

Рахунок

для п. Петра Павлюка, господаря тут.

День	*Предмет*	*K*	*h*
1912.			
3. сїчня	*3 гусцї соли . . по 22 h*	—	*66*
9. „	*2 l нафти . . . „ 28 „*	—	*56*
17. „	*3 книжцї шкільні . . . .*	*2*	*14*
29. „	*1 kg мила . . . . . .*	—	*66*
	Разом .	*4*	*02*

Михайло Петрюк,
крамар.

Задача. Напишіть подібний рахунок від: *а)* кравця *б)* шевця, *в)* столяра, *г)* крамаря, *д)* господаря.

9. Почтові друки.

§ 245. *Наука. Із слїдуючих взірців видите, як належить виповняти друки почтові.*

Той, що посилає а) *гроші, або* б) *пакунок, пише на* ***передній*** *сторонї* а) *нáказки* б) *адресу пересилкового так, як се видно по словах друкованих* ***скорописею.***

I.

Взорець.

Переказана квота ***20 K 50 h***

Імя і місце перебування посилаючого.

Остап Сидірчук в Іспасї посилає сї гроші на сплату довгу́.

Почтова переказка на ***20 K 50 h***

двацять ***K 50 h***

Адрес: *Вп. Пан*

Ілля Олександрюк,
крамар

Місце призначеня: *Вижниця*

Улиця і нумер дому: *Улиця головна ч. 5.*

Наука. Той, що отримав наказку, пише на ***задній*** *сторонї наказки день і рік та своє імя.*

Посьвідчаю принятє переказаної квоти:

(Місце:) *Вижниця* **(Імя.)**

дня *7. лютого* 1914. *Ілля Олександрюк.*

2.

Адрес пересилковий.

Ім'я, місце перебування і помешкання посилаючого.		Місце до приліпленя значків почтових.
Іван Олєвич, Кіцмань.	**До** *Вп. Пана* *Степана Олєвича, ученика*	
	Рід: *пакунок.* **в** *Чернівцях, улиця руска ч. 8.*	
	Содержане: *одїж.* **Послїдна почта:** *Чернівцї.*	
	Вартість: *20 К.* **Край:** *Буковина.*	

Наука. Відбираючий пише на відворотній сторонї адресу пересилкового:

Квіт відбираючого.

Посьвідчаю належите відібране посилки на відворотній сторонї означеної:

(Місце:) *Чернівцї* **(Ім'я.)**

дня *1. сїчня 1914.* *Степан Олєвич.*

Задача. Купіть і виповнїть *а)* почтову наказку, *б)* адрес пересилковий!

Увага до письменних вправ: Иньші важні письма, як: записи, угоди (контракти) і т. п. треба виготовляти у ц. к. нотарів або у других совістних знатоків, щоби не наразити ся на страти та процеси.

Зміст.

Часть I.

Наука о звуках, наголосі і словотвореню. (§. 1.—24.)

Стор.
1. А. Реченє, слова, склади, звуки і букви (§. 1.—3.) 3
Б. Голосозвуки (§. 4.—5.) 4
В. Переміна голосозвуків (§ 6.—8.) 5
Г. Поділ шелестозвуків (§. 9.) 6
Ґ. Мягченє шелестозвуків (§. 10.—19.) 7
2. На́голос (§. 20.) 10
3. Корінь, на́ростки, приставки, пень і окінченя слів (§. 21.—23.) . 11
4. Зложені слова (§. 24.) 12

Часть II.

Части мови відмінні. (§. 25.—146.)

1. Части мови (§. 25.) 13
2. А. Іменники (§. 26.—31.) 14
Б. Творенє іменників (§. 32.) 15
В. Рід іменників (§. 33.—36.) 16
Г. Відміна іменників (§. 37.—72.) 17
3. А. Прикметники (§. 73.) 33
Б. Поділ прикметників (§. 74.—75.) 34
В. Твореніе прикметників (§. 76.) 35
Г. Степенованє прикметників (§. 77.—80.) . . . . . —
Ґ. Відміна прикметників (§. 81.—84.) 37
4. А. Числівники (§. 85.) 39
Б. Поділ числівників (§. 86.) 40
В. Відміна числівників (§. 87.—91.) . . . . . —
5. А. Заіменники (§. 92.) 43
Б. Відміна заіменників (§. 93.—106.) 44
6. А. Дїєслова (§. 107.) 50
Б. Творенє дїєслів (§. 108.—109.) 51
В. Види дїєслів (§. 110.—118.) . . . . . —
Г. Способи висказу (§. 119.—120.) 54
Ґ. Відміна дїєслів (§. 121.—146.) 55

Часть III.

Складня, части мови невідмінні, перепинане. (§. 147.—215.)

Стор.
1. Реченє поєдинче (§. 147.—150.) 69
2. Реченє розширене і нерозширене (§. 151.) 70
А. Предмети (§. 152.—161.) 71
Б. Предмети з приіменниками (§. 162.—163.) 74
В. Прислівники і придатки прислівникові (§. 164.—181.) 76
а) Поділ прислівників (§. 164.—166.) 76
б) Творенє прислівників (§. 167.—168.) 78
в) Придатки прислівникові (§. 169.—174.) 78
Г. Придатки прикметникові (§. 175.—182.) 82
3. Розставка слів в реченю (§. 183.—184.) 86
4. Скороченє слів (§. 185.) 88
5. А. Речення зложені. Злучники (§. 186.—194.) 88
Б. Роди речень побічних (§. 195.—207.) 92
6. Розставка речень (§. 208.) 100
7. Речення стягнені і пропускові (§. 209.—212.) 100
8. Розбір слів і речень (§. 213.—215.) 103

Часть IV.

Правопись. (§. 216.—235.)

1. Самозвуки (§. 216.—223.) 106
2. Шелестозвуки (§. 224.—229.) 109
3. Чужі слова (§. 230.—232.) 111
4. Великі букви (§. 233.) 112
5. Ділене слів (§. 234.) 112
6. Перепинанє (§. 235.) 113

Часть V.

Вправи письменні. (§. 236.—245.)

1. Оповіданя (§. 236.) 115
2. Перероблення (§. 237.) 116
3. Описаня (§. 238.) 117
4. Порівнаня (§. 239.) 117
5. Листи (§. 240.) 117
6. Просьби (§. 241.) 120
7. Квіти і потвердженя (§. 242.—243.) 122
8. Рахунки (§. 244.) 124
9. Почтові друки (§. 245.) 125

З друкарні Каролля Горішека у Відни. — 14 177.

LIBRARY
APR
27
1984
UNIVERSITY OF TORONTO

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 08 07 05 022 0